

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра філософії

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри філософії
_____ Л.Г. Дротянко
« ____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(Пояснювальна записка)

здобувача вищої освіти ОС «магістр»

за спеціальністю 033 «Філософія»

на тему:

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ВЛАДОЮ ТА
ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Здобувач: Колесніков Сергій Вікторович

Керівник: к. філос. к., доц. С. С. Орденов

Нормоконтролер: к. філос. к., доц. Г.М. Клешня

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра філософії

Спеціальність 033 "Філософія"

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри філософії

_____ Л. Г. Дротянко

«__» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Колеснікова Сергія Вікторовича

1. Тема кваліфікаційної роботи «Філософське осмислення комунікації між владою та громадянським суспільством» затверджена наказом ректора від «25» серпня 2023 р. № 1477/ст .

2. Термін виконання робіт: з 02.10.2023 до 31.12.2023.

3. Вихідними даними до роботи є філософські та наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів; результати власних наукових досліджень здобувача вищої освіти під час участі в наукових заходах кафедри, в студентських наукових конференціях, науково-дослідної практики у сфері філософії та переддипломної практики; інформація з відкритих джерел.

4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження феномену комунікації між владою та громадянським суспільством; Розділ 2. Особливості комунікативних процесів у відносинах влади і громадянського суспільства; Висновки до другого розділу; Розділ 3. Комунікація між владою та громадянським суспільством у глобалізованому світі; Висновки до третього розділу; Висновки; Список використаних джерел.

5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: презентаційний матеріал для захисту кваліфікаційної роботи.

6. Календарний план-графік

№ з/п	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Визначення та обґрунтування теми кваліфікаційної роботи	01.09.2023	Виконано
2.	Оформлення завдання на виконання кваліфікаційної роботи	07.09.2023	Виконано
3.	Визначення об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження	15.09.2023	Виконано
4.	Підбір, опрацювання та вивчення літератури та джерел за темою дослідження	23.09.2023	Виконано
5.	Складання попереднього плану роботи. Узгодження з науковим керівником	29.09.2023	Виконано
6.	Написання основної частини, вступу та висновків	07.10.2023	Виконано
7.	Доопрацювання роботи та подання її на перше читання науковому керівнику	10.11.2023	Виконано
8.	Опрацювання зауважень та виправлення недоліків	15.11.2023	Виконано
9.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	08.12. 2023	Виконано
10.	Проходження нормоконтролю	11.12. 2023	Виконано
11.	Подання роботи на перевірку на плагіат	11.12. 2023	Виконано
12.	Подання роботи на рецензування	12.12. 2023	Виконано
13.	Подання остаточного варіанту на кафедру	20.12. 2023	Виконано
14.	Захист роботи	26.12. 2023	

Дата видачі завдання: "01" вересня 2023 року.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ С. С. Орденів

Завдання прийняв до виконання _____ С. В. Колесніков

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Філософське осмислення комунікації між владою та громадянським суспільством»: 86 сторінок, 56 використаних джерел та літератури.

КОМУНІКАЦІЯ, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ВЛАДА, СОЦІАЛЬНА КОМУНІКАЦІЯ, ПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ, ІНТЕРАКЦІЯ, ІНСТИТУЦІАЛІЗАЦІЯ, ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СВІТ.

Об'єкт дослідження – комунікація між владою та громадянським суспільством.

Предмет дослідження – особливості комунікації між владою та громадянським суспільством.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у встановленні особливостей комунікації між владою та громадянським суспільством.

Методи та підходи, що були використані під час написання роботи: загальнонаукові та філософські методи – компаративного аналізу; синтезу, систематизації, узагальнення, індукції, дедукції, сходження від абстрактного до конкретного тощо, а також соціокультурний, системний, культурно-історичний методологічні підходи; принципи герменевтики, історизму.

У кваліфікаційній роботі розкрито сутність понять «соціальна комунікація» та «політичний діалог», як комунікаційний процес між владою і громадянським суспільством; досліджено інституціоналізацію класичних форм комунікації між владою та громадянським суспільством, розглянуто некласичні підходи до філософського осмислення комунікації між владою та громадянським суспільством. Досліджено особливості комунікації між владою і громадою у філософському дискурсі та, зокрема, у глобалізованому світі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в діяльності працівників органів державного управління та представників громадянського суспільства. Матеріали також можуть бути використані при написанні курсових і кваліфікаційних робіт, наукових публікацій та результатів філософських досліджень з проблем соціальних комунікацій.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ	11
1.1. Культурно-історичні витoki формування відносин між владою та громадянським суспільством.	11
1.2. Понятійно-термінологічні засади осмислення комунікації між владою та громадянським суспільством.	19
Висновки до 1 розділу	27
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ВІДНОСИНАХ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	29
2.1. Інституціоналізація класичних форм комунікаційних відносин влади і громадянського суспільства.....	29
2.2. Становлення некласичних форм комунікації між владою та громадянським суспільством	43
Висновки до 2 розділу	53
РОЗДІЛ 3. КОМУНІКАЦІЯ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ	55
3.1. Соціокультурні виміри взаємодії органів влади з громадськістю в умовах глобалізації	55
3.2. Інтерактивний характер комунікативних процесів влади і громадянського суспільства під впливом інформатизації соціуму	66
Висновки до 3 розділу	73
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ВСТУП

Як відомо, дослідження комунікації є одним із найбільш затребуваних напрямів у сучасному соціально-гуманітарному знанні. Підвищена увага вчених до проблематики комунікації пояснюється тим, що завдяки науково-технічному прогресу наприкінці ХХ ст. людство виявилось залученим до процесів, які характеризуються новітніми технічними можливостями поширення інформації з охопленням практично необмеженої аудиторії. Нове технічне середовище породжує новий соціальний порядок. Іншими словами, в контексті інформаційного суспільства, що формується, сучасні мас-медіа та інформаційні системи порушують кордони, системні властивості, класові, етнічні, релігійні, національні, субкультурні тощо. Руйнуються усталені соціальні інститути, які формували багатовимірний процес людського становлення. Змінюються засади не лише матеріального, але й духовного життя, перетворюються колишні уявлення про світ, час і простір. Особливого значення на цьому тлі набуває філософське осмислення феномена комунікації, що сприяє виробленню загальнометодологічних засад його розуміння.

Слід зазначити, що сучасні дослідники комунікації справедливо демонструють стійкий інтерес до результатів філософських напрацювань німецьких (К.-О. Апель, Н. Луман, Т. Лукман, Ю. Габермас), французьких (Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Е. Гуссерль, К. Леві-Стросс) та англосаксонських (Е. Гідденс, Т. Кун, М. Кастельс, Е. Тоффлер) соціальних мислителів. Дослідження, що велися на рубежі ХІХ-ХХ ст., були присвячені окремим аспектам вивчення комунікації. Як приклад, можна привести філософсько-лінгвістичну теорію А. А. Потебні, аналіз мови як інтегрального чинника онтологічного обґрунтування комунікації П. А. Флоренського, герменевтичну модель комунікації Г. Г. Шпета та ін. Один із провідних американських фахівців у царині мовленнєвої комунікації Френк Денс (Frank E. X. Dance) вказує на значний внесок М. М. Бахтіна, Л. С. Виготського, А. Р. Лурія та ін. у дослідження комунікації та пояснення того, що робить комунікацію

невіддільною частиною людського життя: «what makes human communication human» [4].

Діалог - є своєрідним мостом між людьми, між групами людей, між суспільствами та окремими державами. Тому вивчення діалогу, практичне вивчення правил спілкування є надзвичайно важливим у процесі розуміння комунікації. У контексті сучасних досліджень діалогу можна назвати праці з філософії культури, культурології, які аналізують природу та сутність діалогу, розкривають проблему діалогу тощо. Це праці М. М. Бахтіна, В. С. Біблера, М. Бубера, Д. В. Джохадзе, І. І. Ігнатенка, М. С. Кагана та інших. Останніми роками у філософії набула значущості теорія діалогу культур, яка намагається осмислити суспільство, що глобалізується. Про це йдеться у працях сучасних дослідників: А. Н. Астаф'єва, А. А. Гусейнова, М. С. Кагана; А. С. Колесникова, В. М. Межуєва та інших. Особливий науковий інтерес у контексті нашої роботи становлять публікації, в яких розглядаються питання діалогу в суспільстві, між владою та громадою цивілізаційний розвиток суспільств в умовах глобалізації; аналіз динаміки цінностей сучасної цивілізації та часом, навіть, й суперечливим явищем, актуалізує питання статусу системотворчих цінностей, спільність яких є запорукою успішної інтеракції в комунікаційних процесах.

Об'єктом дослідження є комунікація між владою та громадянським суспільством.

Предмет дослідження є особливості комунікації між владою та громадянським суспільством.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в осмисленні особливостей комунікації між владою та громадянським суспільством в історико-культурній ретроспективі.

Виходячи з мети, ми визначили наступні завдання дослідження:

- дослідити культурно-історичні витoki формування відносин між владою та громадянським суспільством;

- розкрити специфіку інституціоналізації класичних форм комунікаційних відносини влади і громадянського суспільства;
- окреслити становлення неklasичних форм комунікації між владою та громадянським суспільством;
- дослідити соціокультурні виміри взаємодії органів влади з громадськістю в умовах глобалізації;
- розкрити інтерактивний характер комунікативних процесів влади і громадянського суспільства під впливом інформатизації соціуму.

Методологічна основа дослідження визначається метою та завданнями випускної кваліфікаційної роботи і відповідає цілісному підходу до вирішення проблеми. Науково-теоретичною та методологічною основою дослідження є системне загальнотеоретичне осмислення об'єктивних процесів комунікації між владою та громадянським суспільством. Реалізація поставленої в роботі мети і завдань досягалася за допомогою соціокультурного, системного та культурно-історичного методологічних підходів, принципів герменевтики, історизму, сходження від абстрактного до конкретного. Для дослідження особливостей комунікації влади і громадянського суспільства використовувалися такі загальнонаукові методи: порівняльний аналіз, систематизація, узагальнення, індукція, дедукція та інші.

Теоретичною основою дослідження стало творче опрацювання досягнень зарубіжної та вітчизняної філософської і наукової думки в галузі комунікації, політології, державного управління щодо розуміння комунікації влади і громадянського суспільства з позицій соціокультурного та культурно-історичного підходів.

При виконанні кваліфікаційної роботи було :

- досліджено культурно-історичні витoki формування відносин між владою та громадянським суспільством та показано особливості осмислення комунікаційного процесу у філософських концепціях в історичній ретроспективі;

- розкрито специфіку інституціоналізації класичних форм комунікаційних відносини влади і громадянського суспільства, зокрема вказано на послідовність інституціалізації влади, громадянського суспільства та різних форм комунікації;

- окреслено становлення неklasичних форм комунікації між владою та громадянським суспільством та їх осмислення у неklasичній філософії;

- досліджено соціокультурні виміри взаємодії органів влади з громадськістю в умовах глобалізації, виявлено ознаки та характерні риси становлення наддержавних форм влади, становлення глобалізованого громадянського суспільства, та показано особливості розгортання їх комунікативної взаємодії;

- розкрито інтерактивний характер комунікативних процесів влади і громадянського суспільства під впливом інформатизації соціуму, зокрема зазначено роль інтернет-комунікацій при забезпеченні інтерактивного діалогу між представниками влади та соціальних інститутів у налагодженні діалогу.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані для написання курсових та кваліфікаційних робіт, при підготовці лекцій, практичних занять, навчально-методичних комплексів для курсів дисциплін філософського циклу: "Філософія суспільних трансформацій", "Філософія психології спілкування", "Філософія політичної комунікації", "Методологія прикладних досліджень" та інших.

Особистий внесок. Робота написана самостійно. Всі основні результати дослідження належать автору особисто.

Апробація роботи. Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися на ХХІІІ Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених "Політ. Сучасні проблеми науки" (Київ, 04-07 квітня 2023 р.); Всеукраїнських "Філософських читаннях" "Соціокультурні трансформації сучасної мови комунікації (15 листопада 2023 р.).

Публікації. Результати кваліфікаційної роботи висвітлено у публікаціях:

1. Колесніков С. Культурно-історичні витоки формування відносин між владою та громадянським суспільством // Соціокультурні трансформації сучасної мови комунікації [Текст]: збірник наукових праць / за заг. ред. Л. Г. Дротянко - К.: НАУ, 2023.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку із 56 використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 81 сторінці. Загальний обсяг роботи – 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ КОМУНІКАЦІЇ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

1.1. Культурно-історичні витоки формування відносин між владою та громадянським суспільством

Феномен комунікації між владою та громадянським суспільством став предметом вивчення відносно недавно. Тому більшість досліджень припадає на другу половину ХХ століття та сучасне ХХІ століття.

Проводячи історико-аналітичне дослідження комунікації між владою та громадянським суспільством, варто розглянути декілька аспектів історичних змін, які відбулися з 1960-х років до сьогодні у вивченні цього поняття. Перший з них пов'язаний з появою способу комунікації між державою та суспільством, який, починаючи з 1960-х років, був замкнений у встановлену політиками форму, в якій відсутня ідея громадянства. Цей період становлення комунікації між владою та громадянським суспільством науковці визначають, по суті, як процес вироблення комунікаційного продукту, що сприяє переважно динаміці відносин між політиками та партіями, з одного боку, і мейнстрімними ЗМІ, з іншого, без особливої уваги та осмислення з боку громадськості [23, с. 205]. У цей період на Заході тільки починає зароджуватися думка про те, що комунікація між державою і суспільством є рушійною силою організаційного двигуна держави.

У 1970-х роках, незважаючи на перші ефективні лінійні канали передачі інформації від політичних джерел до масової аудиторії через ЗМІ, процес комунікації між урядом і громадянським суспільством сприймався як досить обмежене відображення політичної реальності та основних питань, що стояли перед урядом на той час. Як зазначає Ліхтенберг, "не дивно, що широкий

спектр громадської думки та аналізу ЗМІ відіграють вирішальну роль у розвитку регіону чи країни. Належна організація процесу комунікації між урядом і громадянським суспільством може створити додаткові можливості для економічного розвитку та покращити загальний добробут населення" [14, 103]. Виходячи з вищесказаного, можна стверджувати, що майбутня взаємодія між владою та громадянським суспільством буде значною мірою реактивною. Успішність її становлення та розвитку залежить від низки факторів, серед яких: організаційна структура (організації, що беруть участь у комунікації), наявні знання та реальний досвід, а також фінансові ресурси. Крім того, кожен учасник комунікаційного процесу повинен вкладати достатню кількість ресурсів, включаючи час і зусилля, для досягнення позитивного результату. Комунікація між державою та суспільством має визначати статус громадських організацій та об'єднань і бути невід'ємною частиною громадянського суспільства. Повноцінне висвітлення діяльності громадських організацій сприяє підвищенню довіри громадян до державних службовців, створює атмосферу солідарності та доброзичливості.

На наступному етапі дослідження взаємодії влади та громадянського суспільства стало зрозуміло, що раніше передбачувані потужні ефекти цієї взаємодії поступово отримують емпіричну підтримку. З середини 1980-х до початку 1990-х років ставлення до взаємодії влади та громадянського суспільства суттєво змінилося. Її почали ототожнювати з особливим середовищем для виробництва, поширення та функціонування соціально значущої інформації про діяльність державних інституцій з метою впливу на соціальні групи та окремих осіб через широкий спектр засобів масової інформації, включаючи друковані видання, радіо, телебачення та інтернет-ресурси. "ЗМІ також є придатним джерелом впливу на масову свідомість, оскільки використовуються, серед іншого, для формування громадської думки та впливу на сприйняття дійсності масовими аудиторіями" [46, с. 59]. Таким чином, взаємодія держави і суспільства сприяє формуванню і розвитку громадянського суспільства та просуванню його цінностей. Вона має бути

підпорядкована цілям громадянського суспільства і забезпечувати населення інформацією, необхідною для прийняття рішень у державі. Натомість, як слушно зауважує Л. Дротянко, в інформаційному просторі "руйнуються усталені зв'язки, кордони, етичні, релігійні, політичні тощо ідентичності, натомість виникають крихкі, тимчасові зв'язки, в рамках яких індивід знеособлюється і розчиняється у величезному інформаційному просторі" [41, с. 5], що не лише погіршує міжкультурні зв'язки та форми взаємодії, але й призводить до негативних трансформацій комунікаційних практик.

Засоби комунікації між владою та громадянським суспільством мають бути обрані таким чином, щоб показати, що громадяни можуть стати активними учасниками суспільного життя. Вже недостатньо зосереджуватися на проблемних питаннях державного управління. Громадяни повинні розуміти, як вони можуть відігравати свою громадянську роль, змінювати світ на краще, впливати на розвиток суспільства, бути почутими та брати активнішу участь у суспільному житті. Таким чином, активна участь громадян у суспільному житті є ключем до розуміння громадянського суспільства та одним з вирішальних принципів комунікації між урядом і громадянським суспільством [1, с. 274-275].

У цей період розпочалася комунікація між урядом та громадянським суспільством з метою донесення ідей та настанов уряду та стимулювання зацікавленості людей у цьому процесі. Слід також зазначити, що з того часу процес взаємодії між урядом і громадянським суспільством стрімко розвивався. Це стало результатом інституційних та бюрократичних заходів, які були впроваджені в державах, що викликали все більше запитань і супроводжувалися недовірою з боку громадськості. Законодавча влада, політичні партії та регуляторні органи починають усвідомлювати, що одним з основних принципів демократичного врядування є відкритість комунікаційних процесів держави, що сприяє участі громадськості в цих процесах. У європейських країнах участь громадськості починає формально регулюватися, але в багатьох країнах ці зв'язки та інтерфейси є менш формальними, хоча вони

часто визначені в законодавстві. Відкритість процесів публічної комунікації для громадян і груп, які усвідомлюють свої інтереси та організуються для їх захисту, поступово робить державне управління більш демократичним, оскільки ширший спектр суспільних поглядів формує кінцевий результат діяльності органів державної влади. У західних країнах спостерігається зростаюча тенденція до системи управління, в якій громадськість та органи державної влади більше не несуть безпосередньої відповідальності за надання публічних послуг, а цю функцію перебирає на себе третя сторона, як правило, неурядова організація [2, с. 857].

В індустріальну епоху роль і значення засобів масової комунікації зростали майже в геометричній прогресії з кожним століттям. Ідея демократичної комунікації між урядом і громадянським суспільством, запроваджена в середині 1990-х років, передбачала нормативне зобов'язання з боку органів державної влади враховувати волю більшості, принаймні на рівні виборів представників до органів влади. Ідеальне врядування почали визначати як врядування, що забезпечує баланс між раціональним та ефективним наданням публічних послуг і справді відкритим та демократичним процесом [21, с. 610-611]. У цьому випадку в процесі прийняття рішень принцип доброї волі та взаєморозуміння переважає над ієрархією та субординацією, що підтримує ідею участі громадян у державних процесах. Перехід до нових форм людиноцентричної взаємодії між органами державної влади та громадянами визначається як новий тренд у державному управлінні або як новий публічний менеджмент.

Не секрет, що на початку 21-го століття спроби багатьох країн розбудувати системи управління, які дійсно здатні залучати громадян, виявляти їхні потреби та враховувати їх при створенні соціальних продуктів державного управління, часто не давали очікуваних результатів. На академічному рівні це пояснюється недоліками представницької демократії, яка, на жаль, не здатна впоратися зі складнощами гетерогенних суспільств і забезпечити врахування їхніх інтересів в умовах активізації участі громадян у державній політиці.

У цей період відбулося зміщення фокусу уваги органів державної влади на користь можливої політики комунікації з населенням. Зростає занепокоєння, що ці переваги будуть втрачені, затьмарені або неправильно розподілені внаслідок неврахування або меншого врахування різноманітних поглядів громадськості, і що громадяни не матимуть необхідної підтримки для впровадження нових реформ. Зрештою, коли люди відчують, що вони є не лише виконавцями закону, а й невід'ємною частиною законодавчого процесу, вони з більшою ймовірністю позитивно ставляться до того чи іншого продукту державного управління.

У світлі певних парадигмальних зрушень, виявлених при аналізі історичної комунікації між владою та громадянським суспільством, доречно звернутися до сучасних дослідницьких пріоритетів у сфері участі громадян у процесах публічної комунікації влади у зв'язку з формами політичної активності.

Постіндустріальна епоха, яка вже формується і показує свої перші результати в деяких країнах, продемонструвала нові масштаби і форми взаємодії між владою і громадянським суспільством. На початку XXI століття серед політологів та науковців з державного управління розпочалася жвава дискусія про те, чи є ЗМІ відірваними від цінностей демократичного громадянства, чи вони сприяють його повноцінному діалогу з урядом. Політологи стверджують, що комунікація між владою та громадянським суспільством має бути всебічною у висвітленні життя країни: в обсязі, необхідному для розуміння, інформувати про функціонування демократичних інститутів, надання можливості громадянам реалізувати своє право на участь у управлінні державними справами (президентські та парламентські вибори, референдуми тощо), інформування про діяльність уряду, інформування про прийняття національних законодавчих актів, що регулюють життя суспільства, участь у формуванні політичної та правової культури

Влада є одним з фундаментальних принципів політичного розвитку суспільства. Вона має правовий, економічний, духовний та ідеологічний

характер, існує скрізь, де є стійкі об'єднання людей (сім'я, плем'я, держава), тісно пов'язана з політичною сферою і є засобом здійснення та закріплення певної політики. Держава є необхідним регулятором суспільства, що забезпечує його розвиток, єдність і керованість, важливим чинником організації та впорядкування суспільства. Згідно з Етимологічним словником української мови, слово "державна" та похідні від нього "правитель", "володар" тощо запозичені з польської мови - *władza* або чеської *vlada* - влада, керівництво, правління. У латинській мові для позначення поняття «влада» вживали такі слова, як «*potestas*», «*auctoritas*», «*imperium*». Слова «*potestas*», «*auctoritas*» мало вужче значення і стосувалося особливих здібностей людини керувати та контролювати інших людей. Влада - це завжди взаємна взаємодія між суб'єктом і об'єктом. Влада ніколи не є відносинами лише між однією людиною (або органом), якщо тільки ми не маємо на увазі владу людини над собою (але це психологічний, а не соціальний феномен). Влада передбачає відносини залежності між людьми: нав'язувати комусь свою волю, з одного боку, і підкорятися їй, з іншого. Іншими словами, це силові відносини між суб'єктом і об'єктом. Сутність влади - це відношення волі (управління - підкорення). Влада передбачає верховенство, монопольне право суб'єкта приймати рішення, які є обов'язковими і значущими для об'єкта ("авторитетні рішення") і можливість забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань, тобто контролювати об'єкт. Суспільство має об'єктивну потребу у владі. Вона протистоїть анархії і запобігає деструктивним діям, небезпечним для всього соціального організму.

Влада, право і примус - це засоби, за допомогою яких держава може здійснювати і здійснює свою волю та певним чином впливати на дії і поведінку людей. За своєю структурою соціальна влада поділяється на два основні елементи: політичну та неполітичну. До першої належать держава (законодавча, виконавча, судова), партії та влада суспільно-політичних організацій і рухів. До другої - влада окремих осіб, сім'ї та неурядових організацій, неформальних лідерів, об'єднань і груп.

Феномен влади, функціонуючи у надскладній соціальній системі - людському суспільстві, має різні масштаби впливу. Виділяють чотири основні рівні соціальної системи: мікрорівень, мезорівень, макрорівень і мегарівень. Таким чином, можна виокремити наступні типи влади відповідно до того, наскільки вона функціонує в соціальній системі та впливає на неї:- мікросвіт (поширений на найнижчому, нижчому рівні соціальної системи, з невеликою владою, сконцентрований навколо малих соціальних груп);

- мезорівень (поширений на середньому, проміжному рівні соціальної системи, з помірною владою, зосередженою навколо малих і середніх соціальних груп)

- макрорівень (розподілений на найвищому рівні соціальної системи, характеризується високою владою, зосередженою навколо середніх і великих соціальних груп);

- мегадержава (розподілена на найвищому рівні соціальної системи, характеризується дуже високою владою, зосередженою навколо великих соціальних груп).

Кожен з цих типів влади існує на певному рівні соціальної системи, має певний обсяг повноважень, концентрується навколо певного кола соціальних груп і, таким чином, має чітко визначену сферу дії та впливу в межах соціальної системи.

Суспільство - це складна, динамічна система взаємодій між людьми, які мають спільні інтереси у виробництві, обміні та споживанні життєвих благ і визначають межі поведінки, що відповідає їхнім спільним інтересам, за допомогою соціальних норм (у тому числі правових). Суспільство - це також кооперативна система людей, з власною динамічною системою взаємозв'язків між її членами, які об'єднані родинними зв'язками, груповими, класовими та національними відносинами. Відносини між людьми в суспільстві називаються суспільними відносинами. Кожне суспільство має свою систему відносин: економічні (форми власності, виробництва, розподілу, обміну тощо); соціальні (відносини між різними групами населення); політичні (ставлення груп

населення до політичної влади, участь у політиці громадян та їх об'єднань); ідеологічні (духовні) (культура, характер світогляду (демократичний, тоталітарний)).

Громадянське суспільство - це стан суспільства, за якого основні права і свободи людини і громадянина вільно реалізуються в різних формах громадської активності та самоорганізації. Громадянське суспільство є запорукою розвитку демократичної держави.

Якісні параметри громадянського суспільства:

- В економічній сфері розвиток громадянського суспільства характеризується наявністю великої кількості ініціативних недержавних підприємств, як приватних, так і колективних;

- у соціальній сфері - недержавні засоби масової інформації, а також механізм формування та вираження громадської думки для вирішення соціальних конфліктів, розвинені форми самоврядування, громадські організації та рухи;

- у політичній сфері - різноманітні суспільно-політичні об'єднання, партії та рухи, спрямовані на захист прав і свобод громадян та збереження фундаментальних демократичних принципів;- у духовній сфері - свобода думки, слова і совісті та наявність механізмів їх реалізації з метою забезпечення самовираження і духовного розвитку особистості.

Провідними принципами взаємодії влади і громадянського суспільства мають бути: справедливість, об'єктивність, чесність, повага до загальнолюдських цінностей, гуманізм, соціальна справедливість, рівність і свобода громадян тощо. Гармонійна взаємодія між владою та громадянським суспільством є ключовою передумовою міцності основ громадянського суспільства, яке відстоює свої інтереси та загальнолюдські цінності.

Короткий аналіз трактування форм участі громадян у комунікативних процесах у зарубіжних та вітчизняних джерелах показує, що їх можна трактувати як планомірні та постійні зусилля органів державної влади та суспільства, спрямовані на гармонізацію їхніх відносин і, як наслідок,

уникнення або вирішення конфліктів та непорозумінь шляхом створення гнучкої системи взаємовигідного функціонального співробітництва. Зокрема, інформація про діяльність органів державної влади у цій сфері може бути загальнодоступною, але це не гарантує справедливого, однакового розуміння.

1.2. Понятійно-термінологічні засади осмислення комунікації між владою та громадянським суспільством

Розвиток технічних і технологічних засобів комунікації (телеграф, телефон, радіо) наприкінці 19-го - на початку 20-го століть привернув увагу теоретиків гуманітарних наук до цієї галузі знань, яка пізніше була визначена як теорія комунікації. "Поняття "комунікація" як науковий термін і як самостійна галузь дослідження було відроджено на початку ХХ століття, хоча вивченням цього явища займалися ще Платон і Аристотель. У перші два десятиліття ХХ-го століття з'явилися похідні та прикладні назви: масова, політична та соціальна комунікація.

Поняття "комунікація" та "масова комунікація" вперше були використані в перших спробах їх теоретичного осмислення в першому десятилітті ХХ-го століття. Термін "політична комунікація" з'явився під час Першої світової війни, коли виникла потреба проаналізувати діяльність тогочасних служб військової пропаганди (1914-1918 рр.). Соціологічний аспект ролі комунікації у розвитку людства висвітлив П. Сорокін у 1920 році [54, с. 2, 16]. Фундаментальні праці з проблем соціальних комунікацій почали поширюватися значно пізніше, під час Другої світової війни, в середині 1930-х років. Бурхливого розвитку цей процес набув з 1960-х років, що збігається з появою загальної теорії комунікації. У 1960-ті роки основний інтерес науковців у цій галузі був зосереджений на способах формалізації, кодування, декодування та передачі повідомлень від адресанта до адресата. Ці дослідження розвивалися в рамках таких популярних наук, як кібернетика та інформатика. У 1960-1970-х роках комунікацією зацікавилися психологи та лінгвісти, а у 1980-

х роках різноманітні засоби масової та соціальної комунікації стали предметом наукової рефлексії філософів, соціологів та інших фахівців.

Сучасний науковий дискурс щодо визначення поняття "комунікація" в соціальній та політичній сферах актуалізувався наприкінці ХХ століття і триває донині, що пов'язано з осмисленням природи політико-комунікативних процесів в умовах інформаційно-технологічної революції та третьої хвилі глобалізації. Інтерес до проблем публічної комунікації як особливої форми комунікативного процесу між владою та громадянським суспільством значно зріс на початку 2000-х років серед дослідників широкого спектру дисциплін - від фундаментальних наук до всіх гуманітарних дисциплін. Зараз визнається глибинний характер комунікації в рамках міждисциплінарних досліджень або меганаукових досліджень.

З'ясування сутності та понятійного змісту складових категорій комунікації має ґрунтуватися на їх аналізі як родового поняття. У сучасних напрацюваннях щодо поняття "комунікація" існує чимало визначень як загальнонаукового, так і різного галузевого спрямування. Порівняльний аналіз значної кількості дефініцій цього поняття показує, що тривалий пошук його досконалої форми з точки зору формальної логіки, наукознавства, а також існуючих поглядів у філософії, соціології, політології, психології, інформатиці та інших наукових дисциплінах все ще триває. На рубежі ХХІ століття встановилася і продовжує існувати тенденція до диференціації принципів видових характеристик цього предмета дослідження з позицій різних галузей знань. Такі тенденції в диференціації поняття комунікації пов'язані з профілюючою спрямованістю досліджень. Ці тенденції можна поділити на медіа-орієнтовані та соціально орієнтовані. До них слід додати такі тенденції: філософсько-орієнтовані, інформаційно-орієнтовані, економічно-орієнтовані та управлінсько-орієнтовані. Це дозволяє узагальнити групи визначень поняття "комунікація" за основними її видами та систематизувати ці дані у вигляді таблиці 1.1.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз визначення поняття «комунікація»

№	Тенденція, підхід	Формулювання визначення
1.	Філософсько-орієнтований, загальний:	
	Філософський	- взаємодія людей у світі
2.	Практичний	- ознака конструктивної взаємодії індивідів, соціальних груп, націй та етносів, яка розгортається на засадах толерантності та взаєморозуміння
	Соціологічно орієнтований, Соціологічний	- механізм, завдяки якому стає можливим існування і розвиток людських відносин - всі символи розуму разом зі способами їх передачі в просторі, що зберігаються в часі
	- Соціально-інформаційний	- комунікація, передача інформації від людини до людини
	- Соціально-смысловий	- смисловий, ідеально осмислений аспект соціальної взаємодії
3.	- Практичний, багатовимірний	- переміщення чого-небудь у часі та просторі;
	Інформаційно-орієнтований, Загальний	- передача, повідомлення, інформація, комунікація, зв'язок;
	- Інформаційний	- дані, листування, повідомлення; - засіб обміну інформацією

4.	Медіа-орієнтованість, Координація	- взаємодія між гравцями, обмін, який забезпечує кооперативну взаємодопомогу, що дозволяє координувати дії великої складності
	- Медіа	- специфічний обмін інформацією, опосередкований через медіа, процес передачі емоційного та інтелектуального змісту
5.	Економічно-орієнтовані	- процес передачі та отримання тиражу, в якому беруть участь дві сторони: виробник і аудиторія
6.	Управлінські, контент-орієнтовані	- змістовний аспект соціальної взаємодії, акт або процес взаємодії між двома або більше соціальними об'єктами шляхом безпосереднього спілкування та обміну інформацією за допомогою відповідних засобів;
	соціальний	- соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації в контексті міжособистісної та масової комунікації через різні канали та різні засоби комунікації

Усі перелічені в таблиці 1.1. тенденції та підходи мають своє обґрунтування. Однак в умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства все більш актуальним завданням стає соціально-політична орієнтація поняття "комунікація". Саме це робить поняття комунікації універсальною категорією.

Першу модель комунікації представив Аристотель у своєму трактаті "Риторика" [29, с. 15]. З середини ХХ століття було розроблено десятки моделей комунікації, які стали основою теорії комунікації. Проте всі ці моделі

зводяться до чотирьох базових моделей-формул, які відповідно представлені в роботах Г. Лассуелла, К. Шеннона, Т. Ньюкомба та Р. Якобсона. Іншими словами, зростаюча кількість моделей комунікації, яка продовжує поповнюватися, не призводить до поглиблення знань про природу комунікації.

Саме слово "комунікація" походить від латинського "спілкування", яке раніше означало дуже широке коло понять: повідомлення, зв'язок, передача, розмова, бесіда, спілкування, а також робити спільним, повідомляти тощо. У сучасному трактуванні цей термін означає

- а) транспортні шляхи (повітряні, наземні, водні тощо)
- б) лінії зв'язку (телеграф, телефон, радіо)
- в) лінії передачі енергії, тепла тощо
- г) засоби передачі інформації (символів, думок, мови тощо).

Таким чином, з одного боку, це слово набуло ширшого загально концептуального значення, а з іншого - отримало вужчі галузеві та прикладні тлумачення. Це сталося тому, що комунікації в широкому розумінні є однією з основ людської діяльності, і в той же час це слово є специфічним терміном у багатьох наукових дисциплінах, в техніці, технологіях і в різних галузях господарської діяльності людини. Наприкінці ХХ століття комунікації набули глобального і навіть космічного значення. Сучасна філософська думка спрямована на розробку теорії комунікації, яку деякі дослідники кладуть в основу будь-якої спільноти, включаючи державу, цивілізації та надцивілізації, нові культурні, медійні та мережеві структури тощо. Зокрема, нові парадигми філософських, психологічних та соціологічних теорій пов'язують такі категорії як "буття", "свідомість" та поняття "комунікація" в єдину систему послідовно визначених і важливих для розвитку основних напрямів сучасної філософської думки.

Чим більш організованим стає суспільство, тим більше зростає потреба в комунікації як соціально стандартизованій системі символів, включаючи мову і будь-яку кількість інших додаткових кодів. Поняття "комунікація" постійно збагачується новими ознаками та сутнісними характеристиками. Його сучасне

філософське осмислення потребує нових і принципів доповнень та уточнень у світлі перспективних досліджень у різних галузях науки. Наведені в табл. 1.1 визначення показують, що феномен комунікації визначається такими основними ознаками: стан, система, процес, засіб зв'язку, засіб пересування, діяльність тощо. В принципі неможливо універсалізувати поняття комунікації та комунікації, так само як і такі загальні поняття, як політика, міжнародні відносини, інформація тощо. Крім того, на сьогоднішній день такі поняття, як "комунікація", "зв'язок", "комунікація", "інформація" та "спілкування" тощо, виокремлені в межах їх сутнісних ознак у логічному та онтологічному вимірах.

Цілеспрямовані комунікації відповідають глобальним лінгвістичним та логічним умовам їх використання. Не розглядаючи принцип формування та визначення вищезгаданих та суміжних з комунікацією понять, зазначимо лише, що поняття "комунікація" та "спілкування" є самостійними. Комунікація здійснюється через комунікації як соціальний або природний акт. Інформація циркулює в комунікаційних системах різного спрямування відповідно до їх призначення, яке є спільною субстанцією (такою, як час, простір, гравітація тощо). При цьому комунікації виконують функцію її розподілу.

Комунікація - це природний і соціальний феномен, явище глобального і космічного виміру, яке є загальним відображенням симбіозу складних, багаторівневих процесів переміщення будь-чого і будь-кого в часі і просторі, в тому числі кодів і символів штучного і природного походження всіх форм буття, що містять інформацію.

Комунікація - це природна і штучна сукупність специфічних систем, яка своїми специфічними засобами реалізує всі відомі функції: переміщення, транспортування матеріальних об'єктів; передачу інформаційних потоків; спілкування між людьми і живими організмами; спілкування в локальному, планетарному і космічному вимірах.

Таким чином, універсум комунікаційних систем завжди множинний. У реальній практиці розглядаються прикладні або цільові види комунікацій.

Визначення вищезгаданих понять може бути лише відносним і залежить від часу, предметної області, глибини наукового осмислення, рівня розвитку цивілізації та багатьох інших факторів. Складовими загальної системи комунікацій є галузеві, цільові, спеціальні, технологічні та інші види комунікацій у різних сферах людської діяльності, зокрема: політичні, соціальні, управлінські, наукові, маркетингові тощо, а також їх комбінації та різновиди.

Діалектика відносин між громадянським суспільством і владою є складною і суперечливою, оскільки між ними існує певний розподіл організаційної та управлінської праці. Громадянське суспільство як динамічна система завжди перебуває під тиском влади. Воно є незалежним настільки, наскільки держава толерантно ставиться до такої незалежності. Однак держава не може розвиватися без вільного формування громадянського суспільства, яке контролює дії політичної влади. Слабкість громадянського суспільства підштовхує владу до узурпації його прав, що призводить до перерозподілу функцій між державою і громадянським суспільством. При цьому держава, окрім власних функцій, привласнює функції громадянського суспільства і змушує його виконувати виключно державні рішення. Незалежність громадянського суспільства як правової структури полягає в його здатності протистояти свавіллю держави.

Держава, як носій влади, і суспільство існують у формі суперечливої безперервної взаємодії та взаємовпливу, характер і спрямованість яких значною мірою залежать від рівня розвитку громадянського суспільства та його інститутів. Конфронтація інтересів держави і громадянського суспільства є показником неефективності державного управління і самого державного механізму. Оптимальною умовою їх компромісу є встановлення гармонійного поєднання приватних і публічних інтересів для забезпечення прав людини. Взаємодія громадянського суспільства і держави проявляється в тому, що громадянське суспільство: 1) виступає соціальною основою держави, не існує поза державою; 2) розвивається в системі взаємодії з державою через партії, вибори, представницькі органи влади, а також через групи та об'єднання

інтересів (лобізм); 3) впливає на створення і функціонування державних органів у власних інтересах (деякі партії діють всередині держави через парламентські фракції; лобісти взаємодіють з органами виконавчої влади через дорадчі комітети при уряді та його міністерствах - це так зване функціональне представництво); 4) вимагає від держави охорони та захисту життя, здоров'я і безпеки громадян, але не дозволяє їй втручатися в їхні приватні інтереси; 5) використовує норми права, встановлені та закріплені державою у формах (джерелах) права - нормативно-правових актах, правових договорах, правових прецедентах тощо.

Феномен влади, як одного з комунікаторів, що розглядаються в нашому дослідженні, потребує особливої уваги. Розгляд влади в усі часи і в усіх народів був одним із ключових питань суспільно-політичних дискусій як в академічних колах, так і серед політичних та державних діячів. Це пов'язано з тим, що влада є центром політики, її метою, змістом і результатом водночас. Влада в тій чи іншій своїй іпостасі прямо чи опосередковано впливає на кожного індивіда, незалежно від того, чи є він активним політичним актором, чи ні. Адже влада має властивість особливого типу впливу - здатність впливати на думки, бажання, потреби і дії людей навіть поза їх волею і бажанням; впливати таким чином, що влада перетворюється із засобу досягнення певних цілей, реалізації соціальних і політичних завдань на самоціль, постає як самодостатнє політичне і соціальне явище. Проблеми політичної влади і владних відносин завжди залишаються актуальними ще й тому, що вони зачіпають усі сторони не лише політичного, а й соціального, економічного, духовного і культурного життя будь-якого суспільства.

Дискусію про природу, ціннісні засади та парадокси влади і владних відносин можна назвати однією з центральних в історії філософії, політології та соціології. Одним з найбільш мобільних і продуктивних регуляторів суспільних відносин була і залишається політика, центром якої, безперечно, є влада, що характеризується механізмами, які дозволяють цілеспрямовано управляти суспільними процесами, мобілізуючи громадян як членів суспільства, які

усвідомлюють свої взаємні права та обов'язки перед державою. За цих умов влада може і повинна виступати одним із найефективніших оптимізаторів суспільного життя, досягаючи його найвищої мети - загального (спільного) блага [43].

М. Вебер визначав владу як "будь-яку здатність індивіда здійснювати власну волю в межах даних соціальних відносин, навіть всупереч опору, незалежно від того, на чому така здатність ґрунтується" [26]. Х. Арендт у праці "Джерела тоталітаризму" [28] зазначає, що влада - це багатостороння, тотальна комунікація, а не властивість чи атрибут окремого політичного суб'єкта, пов'язана з необхідністю організації узгоджених соціальних дій людей на основі превалювання публічного інтересу над приватним. Німецький філософ Ю. Габермас, спираючись на свою "теорію комунікативної дії" та концепцію комунікативної раціональності, у праці "Актуальність і значущість" [10] запропонував модель досконалої демократичної процедури досягнення легітимності влади. В основі моделі Габермаса лежить ідеал спільноти вільних і рівних індивідів, які визначають форми свого спільного життя в політичній комунікації, а демократична самоорганізація громадян виглядає як нескінченний процес, постійна процедура формування думки і волі народу на основі поєднання політичної автономії кожного індивіда і справжнього суверенітету народу.

Висновки до 1 розділу

Дослідження культурно-історичних витоків формування комунікації між владою та громадянським суспільством показало, що між 1960-ми роками та сучасним розумінням цього поняття відбулися певні зміни. По-перше, це стосується появи способу державно-громадської комунікації, який, починаючи з 1960-х років, відповідав встановленій політиками формі, в якій ідея громадянства була відсутня. У цей період на Заході тільки зароджувалася ідея про те, що державно-громадська комунікація є рушійною силою

організаційного двигуна держави. У цей період комунікація між владою та громадянським суспільством визначалася дослідниками як процес вироблення комунікаційного продукту, який, з одного боку, сприяє динаміці відносин між політиками та партіями, а з іншого - пов'язаний із засобами масової інформації, тоді як громадськості в цій системі не приділялося особливої уваги.

По-друге, у 1970-х роках, незважаючи на появу перших ефективних лінійних каналів передачі інформації від політичних джерел через ЗМІ до масової аудиторії, процес комунікації між владою та громадянським суспільством розуміли як досить обмежену репрезентацію політичної реальності та основних проблем, що стоять перед урядами в певний час.

По-третє, у період з середини 1980-х до початку 1990-х років комунікація між владою та громадянським суспільством почала ототожнюватися з особливим середовищем формування, поширення та функціонування соціально значущої інформації про діяльність державних інституцій, метою якої є вплив на соціальні групи та індивідів через використання комплексного набору засобів масової інформації. У зв'язку з цим переосмислюється роль державних і суспільних комунікацій у формуванні та розвитку громадянського суспільства, пропагуються його цінності. Ідеальне державне управління визначається як управління, що забезпечує баланс між раціональним та ефективним наданням державних послуг, а також справді відкритим і демократичним процесом.

По-четверте, на початку ХХІ століття відбулася зміна фокусу уваги органів державної влади на потенційних перевагах комунікаційної політики з населенням. Постіндустріальна епоха зумовила нові форми та масштаби комунікації між владою та громадянським суспільством. На початку ХХІ століття серед науковців розгорнулася жвава дискусія про те, чи є ЗМІ далекими від цінностей демократичного громадянства, чи сприяють його всебічному діалогу з органами державної влади.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У ВІДНОСИНАХ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Інституціоналізація класичних форм комунікаційних відносин влади і громадянського суспільства

Протиріччя політичних процесів кінця 2010 – початку 2011 років у Північній Африці та на Близькому Сході показують, що суспільна глобальна комунікаційна інфраструктура є головним ресурсом, який активізує тригери фундаментальних політичних трансформацій («феномен твіттер-революції»), «фейсбук-революція». Молодь виступає як «майбутній електорат». Планетарні трансформації («глобалізація»), соціальні мережі в інформаційному просторі та інтеграція гендерної рівності є суб'єктами мережі, головними чинниками формування глобального громадянського суспільства. Аналізуючи розвиток концепції громадянського суспільства, автор звертає увагу на особливості його розвитку: нерівномірність активного поділу громадянської ініціативи в історичному часі, суперечності щодо соціально-правового статусу громадських об'єднань, шляхів оптимізації правовідносин... інститутів. В. Буряк виділяє дві точки зору в трактуванні глобального громадянського суспільства: 1) глобальне громадянське суспільство є вираженням антиглобалістських протестів (у Сіетлі, Празі та ін.), діяльність зелених письменників проти транснаціональних корпорацій. У цьому випадку відповідником глобального громадянського суспільства є глобальний капіталізм; 2) глобальне громадянське суспільство визначається інфраструктурою, яка забезпечує зростання демократії в недемократичних суспільствах. Це свідчить про збільшення кількості професійних асоціацій, некомерційних груп, які формують транскордонні зв'язки. Тому загальноприйнятого трактування глобального громадянського суспільства не існує.

Існує багато ресурсів для консолідації громадських ініціатив: Інтернет, чати, соціальні мережі, студентські обміни, боротьба за права людини, розвиток глобальних медіа. Нова концепція "глобального громадянського суспільства" вказує на перехід від національних форм суспільного виробництва до наднаціональних форм громадянської ініціативи, які протистоять державному насильству і агресивним неоліберальним маркетинговим стратегіям глобального ринку. Більшість науковців сходяться на думці, що ідеологічна, правова та соціокультурна матриця класичних уявлень про сутність і функції громадянського суспільства сформувалася в Західній Європі [40, с. 312]. Автор звертає увагу на необхідність дослідження взаємодії традиційної влади та неоліберальних цінностей, які є основою ідеологічної платформи громадянського суспільства. Тому у своїх подальших соціально-філософських працях він розробляє теорію ліберального конституціоналізму.

В інтерпретації Д. Локка рівність і свобода є частиною природного стану і природного права міжособистісних відносин, які вважаються загальним соціальним змістом буржуазних відносин. Але, на його думку, рівність не означає тотожності індивідів і не містить вимоги їх превентивного врівноваження за здібностями, силою чи багатством [40, с. 45]. Йдеться лише про рівність можливостей і прагнень, і це відразу вказує на близькість його концепції до відносин, які зводяться до товарно-капіталістичного виробництва. Це так звана "юридична рівність", суть якої полягає в тому, що жоден індивід, якими б незначними не були його природні обдарування чи інтелектуальні, фізичні сили і здібності, не може бути виключений з конкуренції, відрізаний від вільного обміну товарами і послугами. Або (що те саме): всі люди, незалежно від їхньої природної нерівності, мають бути раз і назавжди визнані економічно незалежними суб'єктами, що перебувають у відносинах добровільної взаємної вигоди.

Соціально-філософське вчення Локка відкидає вроджені принципи і практичні закони. Таким чином, філософ більше не розглядає свободу в сенсі свободи вибору, оскільки це вводило б метафізичні міркування, чужі

емпіризму. Свобода - це не бажання, а здатність індивіда займатися вільною діяльністю або, за бажанням, утримуватися від неї. Що ж до законів, то вони, на думку Д. Локка, бувають трьох видів: "божественні", "громадянські" і "закони загальної думки" або репутації. Якщо оцінювати людські вчинки за критеріями першого типу законів, то вони є гріхами або обов'язками, за критеріями другого типу законів людські вчинки вважаються злочинними або невинними, а третій тип законів поділяє людські вчинки на чесноти і вади. Однак це не означає, що природні закони у філософії Д. Локка виконують лише суто утилітарну функцію, а саме - формують громадську думку та репутацію того чи іншого суб'єкта. У своїй теорії громадянського суспільства Д. Локк йде далі від виникнення суспільства і держави на основі природного права, яке збігається зі здоровим глуздом, як це було у Т. Гоббса. Він вважав, що якщо ніхто не повинен завдавати шкоди життю, здоров'ю, свободі та власності інших людей, то, відповідно, "природними правами" є право на життя, право на свободу, право на власність і право на захист цих прав [40, с. 264-265]. Таким чином, в емпіричній філософії Д. Локка з'явилася формула, яка легітимізувала роль держави в системі громадянського суспільства. Відтоді громадянські права та функції держави стали нерозривно пов'язані між собою. Таким чином були інституціоналізовані класичні форми комунікативних відносин між державою та громадянським суспільством.

Для суспільства як складно організованої системи життєво важливо закріпити певні види соціальних взаємодій, зробити їх узгодженими, доцільними, такими, що відбуваються за певними правилами, обов'язковими для виконання соціальними спільнотами, соціальними організаціями, соціальними групами. Цій меті покликані слугувати такі елементи суспільства, як соціальні інститути, які дають змогу створити міцну і стабільну систему відносин між людьми у складному соціальному середовищі, сформувані соціальний порядок, необхідний для задоволення об'єктивних потреб у безпеці, збереженні матеріальних умов життя, соціальних благ, культурних цінностей тощо.

Соціальний інститут (лат. *institutum* - організація, порядок) - це відносно стійка модель поведінки людей і організацій, що історично склалася в певній сфері життя суспільства. Найзагальніше поняття "соціальний інститут" виражає ідею організації та порядку в суспільному житті. Г. Спенсер вважав, що соціальні інститути є основою суспільства і виникають в результаті процесу диференціації суспільства. Він поєднував еволюцію регулятивної системи суспільства з розумінням соціальних інститутів. Е. Дюркгейм пов'язував природу соціальних інститутів з визначенням суспільства в цілому і трактував їх як "фабрики відтворення" соціальних відносин і зв'язків між людьми. Сьогодні ця концепція широко використовується у вітчизняній та зарубіжній літературі і вказує на такі сутнісні ознаки соціальних інститутів

- соціальні інститути - це сукупність формальних і неформальних правил поведінки, принципів, культурних норм, які регулюють різні сфери життєдіяльності індивідів у суспільстві (економіка, політика, освіта) та обмежують дії людей відповідно до суспільних інтересів;

- Соціальні інститути охоплюють певну сукупність людей та установ, які покликані вирішувати важливі для розвитку суспільства завдання. Наприклад, для освіти, професійної підготовки через школи, університети тощо.

Соціальні інститути, забезпечуючи відносну стабільність суспільних відносин, є подвійним соціальним утворенням: за формою - це організаційний механізм (сукупність організацій, фахівців, матеріальних та інформаційних засобів), а за змістом - функціональний механізм (сукупність соціальних норм у певній сфері суспільних відносин).

Інститути громадянського суспільства є посередниками між суспільством та органами державної влади. Інститути громадянського суспільства є різноманітними і можуть мати різні форми. Зарубіжні дослідники виділяють п'ять основних типів (релігійні, громадські, благодійні, експертні та профспілкові) та два змішаних (гібридних) типи інститутів (бізнес-орієнтовані та державно-орієнтовані). Державний тип - це організації, які не повністю відокремлені від держави, спеціально створені в індустріально розвинених

країнах Азії, особливо в Китаї, в традиціях сильної бюрократичної держави. Неурядові громадські організації бізнесу та промисловості - це державні організації, які захищають інтереси цієї фірми або галузі. Ці організації набули особливого розвитку в англосаксонських країнах, особливо в США, в традиціях ліберальних капіталістично орієнтованих суспільств [23, с. 9].

Класичною формою інституціоналізації громадянського суспільства вважаються установи та організації, які виступають посередниками між державою, бізнесом та сім'єю. До них зазвичай відносять неурядові організації, приватні добровільні організації, громадські організації, приватні клуби, профспілки, гендерні групи, культурні та релігійні групи, благодійні, соціальні та спортивні клуби, кооперативи, екологічні організації, професійні асоціації, наукові установи, політичні інститути, організації споживачів та засоби масової інформації.

У широкому сенсі термін "громадянське суспільство" розуміється як синонім неурядових організацій. Його часто розуміють як "позитивний", тобто як "демократичний". Концептуально цей термін утворює міст між окремими особами та організаціями громадянського суспільства і державним сектором, створюючи соціальний рівень інтересів і дій. При цьому зміст таких інтересів слід визначати широко. Таким чином, громадянське суспільство формує мезорівень аналізу. На цьому рівні ми знаходимо різні самоврядні організації та колективних акторів. Загалом, діяльність громадянського суспільства є не лише політичною у вузькому розумінні, але й охоплює соціальну діяльність, засновану на самоорганізації. Традиційно визначення громадянського суспільства було тісно пов'язане з національними особливостями держави, але з початком глобалізації ця ситуація змінилася [19, с. 3].

Інституціоналізація - це процес виникнення та становлення соціальних інститутів як ключових структурних елементів суспільства. Як і будь-який інший складний соціальний процес, інституціоналізація є тривалим і поступовим. Для його здійснення необхідні наступні умови:

1. Об'єктивна потреба, визнана в суспільстві як загальнозначуща, загальносоціальна потреба. Вона може бути задоволена тільки в процесі соціальної взаємодії. Якщо така потреба стає несуттєвою або зникає взагалі, то існування соціального інституту стає неактуальним, навіть гальмівним.

Відомий соціальний дослідник Г. Ленські визначив ключові соціальні потреби, які породжують процеси інституціоналізації:

- Потреба в комунікації (мова, освіта, зв'язок, транспорт);
- потреба у виробництві продуктів і послуг
- потреба в розподілі благ і привілеїв;
- потреба в безпеці громадян, захисті їхнього життя та добробуту;
- потреба у підтримці системи нерівності (розміщення соціальних груп за посадами, статусами тощо)
- потреба в соціальному контролі за поведінкою членів суспільства (релігія, мораль, право).

Сучасне суспільство характеризується зростанням та ускладненням системи соціальних інститутів. З одного боку, одна й та сама потреба може спричинити існування численних інститутів, з іншого боку, кожен інститут задовольняє низку базових потреб у соціалізації індивідів, передачі соціальних норм і культурних цінностей, а також соціального досвіду.

1. Наявність особливого культурного середовища (субкультури), притаманного певному інституту - системи цінностей, соціальних норм і правил.

Кожен соціальний інститут має власну систему цінностей і правил (нормативних очікувань), які визначають мету його діяльності. Діючи всередині інститутів, а також у межах різних соціальних ролей, пов'язаних з певними соціальними позиціями (статусами), ці норми дозволяють, пропонують або забороняють певні типи поведінки, роблячи дії людей доцільними, корисними та односпрямованими. Наприклад, в інституті сім'ї порушенням інституційних (нормативно встановлених) вимог є подружня зрада, позашлюбні діти, інцест.

З цієї точки зору, інституціоналізація - це прийняття індивідом або групою культурних норм, цінностей і стандартів, які регулюють різні аспекти людської діяльності, сприяють задоволенню потреб і прийнятній поведінці.

2. Наявність необхідних ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових, організаційних), які суспільство має постійно поповнювати, інвестуючи в них та готуючи кадри.

Інституціоналізація - це процес, за допомогою якого певна соціальна потреба визнається не приватною, а загальносуспільною. Для її задоволення суспільство встановлює спеціальні норми поведінки, формує відповідні ролі, навчає персонал, виділяє ресурси. Зміни в соціальній практиці можуть призводити як до модифікації існуючих інститутів, так і до появи нових інституційних форм. Наприклад, криза адміністративно-командної системи запустила соціальні процеси і відносини, які призвели до фундаментальних соціальних змін - появи нових соціальних інститутів управління, врядування, парламентської демократії. У процесі інституціоналізації формуються основні структурні ознаки, які характеризують соціальні інститути в сучасному суспільстві.

На думку Ю. Габермаса, саме громадськість контролює та легітимізує систему влади через публічне обговорення, а також саме громадськість здатна вирішувати конфліктні ситуації. Це відповідає ідеї громадянського суспільства, яке створюється активними індивідами [34]. Саме тому сьогодні ми говоримо про активного громадянина, який характеризується своєю громадянською позицією. Ця позиція полягає у відстоюванні власних інтересів, а не в підтримці інших.

Існування громадянського суспільства стає можливим за наявності вільних і рівноправних індивідів, які мають право на вільне об'єднання і добровільно дотримуються відповідних політичних поглядів. Громадська робота людей здійснюється в різних формах, залежно від специфіки їхньої діяльності. До них належать громадські організації, політичні партії, громадські рухи тощо.

Громадські організації - це масові об'єднання громадян, які виникають за їх ініціативою для досягнення довгострокових цілей, мають власний статут і характеризуються більш-менш чіткою структурою.

Найпоширенішими видами НУО в сучасному світі є: професійні спілки, жіночі, молодіжні, дитячі, організації інвалідів, ветеранські, науково-технічні, культурно-просвітницькі, фізкультурно-спортивні та інші громадські об'єднання, творчі спілки, різноманітні спільноти, фонди, асоціації тощо.

Їх характерними рисами є наступні:

- документальне закріплення цілей та завдань;
- організаційне та структурне забезпечення, що, власне, і відрізняє їх від громадських рухів.

Поряд з організаційно оформленою публічною громадською діяльністю, досить поширеним явищем для груп інтересів є ситуативне відстоювання та просування своїх інтересів, які не завжди є публічними.

Загалом громадські об'єднання є своєрідною сполучною ланкою між політичним і громадянським суспільством, між "низамми" і "верхами". Саме в цьому полягає їхня стабілізуюча та інтегративна роль у суспільстві.

Дослідження Р. Патнема щодо діяльності гуртків та клубів в Італії показало, що активна участь населення в роботі громадських об'єднань є ключовим фактором ефективності державних інституцій та зростання економічного процвітання. Ефективному управлінню має передувати встановлення довіри між членами громади.

Підтримка громадянського суспільства є обов'язком країн, які вважають себе демократичними. У Варшаві 26-27 червня 2000 року під час урядової зустрічі "На шляху до співдружності демократій", в якій взяли участь високопосадовці з 106 країн світу, в тому числі з України, було підписано декларацію про підтримку громадянського суспільства, включаючи жіночі організації, неурядові організації, профспілки та бізнес-асоціації, а також незалежні засоби масової інформації, у здійсненні ними своїх демократичних прав. На Саміті тисячоліття ООН (вересень 2000 року) світові лідери визначили

ключові цілі та завдання розвитку до 2015 року, які стали відомі як Цілі розвитку тисячоліття, серед яких - розвиток глобального партнерства заради розвитку [27]. В рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 вересня 2011 року 8 країн-засновниць (Бразилія, Сполучені Штати Америки, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південна Африка та Велика Британія) започаткували міжнародну ініціативу "Партнерство "Відкритий Уряд", підписавши Декларацію "Відкритий Уряд". Партнерство спрямоване на підвищення рівня відкритості та прозорості діяльності органів державної влади, підтримку залучення інститутів громадянського суспільства до формування державної політики та запровадження високих стандартів професійної доброчесності в державному управлінні.

В результаті приєднання до Ініціативи перед Україною постало завдання забезпечити відкритість процесу публічних консультацій. Загалом світ рухається до відкритості та прозорості публічної політики за активної участі громадян та їх об'єднань. Україна не може стояти осторонь цих процесів. Нова форма суспільної організації вимагає нових підходів, форм і методів її діяльності.

Глибока суспільно-політична криза кінця 2013 - початку 2014 року створила серйозні виклики для діалогу між органами влади та інститутами громадянського суспільства в Україні, а в деяких форматах фактично звела його нанівець. Дискредитація діалогу досягла небезпечної межі, тому відновлення навіть мінімального рівня довіри між двома сторонами на пряму залежатиме від фундаментальних змін у політичній та правовій системі. Політико-правова дисфункціональність проявилася внаслідок деструктивної діяльності посадових осіб державних інституцій, їхньої політико-правової безвідповідальності та безкарності, незважаючи на вчинення серйозних порушень прав і свобод громадян. Тому політичні та соціальні події швидко перейшли у позаправову площину. Насправді, демократичні перетворення потребують консолідованих зусиль усіх видів громадських об'єднань.

В Україні нормативними документами передбачено достатню кількість різних форм участі громадян у формуванні державної політики. Закони України "Про об'єднання громадян", "Про соціальний діалог в Україні", "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про інформацію", "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", "Про молодіжні та дитячі громадські організації", "Про організації роботодавців", "Про органи самоорганізації населення", "Про професійних творчих працівників та творчі спілки", "Про благодійництво та благодійні організації", "Про волонтерську діяльність", "Про свободу совісті та релігійні організації", "Про соціальні послуги", "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності". Закони України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики", "Про доступ до публічної інформації", "Про безоплатну правову допомогу", "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" регулюють такі форми взаємодії влади і громадськості

- громадські ради
- громадські слухання;
- громадські ініціативи
- консультації
- круглі столи
- опитування громадської думки;
- громадська організація;
- соціальний моніторинг;
- створення коаліцій тощо.

Спільне прийняття рішень є одним із методів групової політики. Групове прийняття рішень має низку важливих переваг. Зокрема, воно дозволяє використовувати більший обсяг знань та інформації для впливу на рішення; більшу кількість альтернативних варіантів рішень; а також дозволяє довести рішення до відома всіх зацікавлених сторін. До вирішення проблеми залучається все більше людей, що робить прийняті рішення зрозумілими.

Форми роботи з громадянами формально поділяються на прямі (публічні обговорення) та непрямі (опитування громадської думки). Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку забезпечення участі громадян у формуванні та реалізації державної політики" від 6 січня 2010 р. № 10 [50], громадське обговорення передбачає організацію та проведення

- громадських слухань
- зустрічі з громадськістю
- конференцій, семінарів, форумів, круглих столів, зборів, громадських приймалень;
- теле- або радіодебати, дискусії, діалоги, інтерв'ю та інші ефіри
- Інтернет-конференції, електронні консультації;
- телефонні "гарячі лінії", інтерактивне спілкування в інших сучасних формах.

Вивчення громадської думки здійснюється через

- проведення соціологічних досліджень та спостережень (опитування, анкетування, контент-аналіз інформаційних матеріалів, фокус-групи)
- запровадження спеціальних рубрик у друкованих та електронних ЗМІ
- проведення експрес-аналізу коментарів, рецензій, інтерв'ю та інших матеріалів у пресі, на радіо та телебаченні з метою визначення позицій різних соціальних груп;
- опрацювання та узагальнення зауважень і пропозицій, висловлених у зверненнях громадян;
- аналіз інформації, що надходить до спеціальних скриньок.

Окремо слід відзначити єдиний веб-портал органів виконавчої влади - Урядовий портал, який містить систематизовану інформацію про діяльність органів влади, звернення та запити громадян, громадське обговорення проектів нормативно-правових актів тощо. Ефективне функціонування таких ресурсів можна вважати значним кроком на шляху до повноцінного електронного урядування, до якого закликають усі провладні українські партії.

Поряд із правовим регулюванням методів взаємодії з громадськістю, влада намагається формалізувати їх використання. Так, практика громадських слухань як механізм залучення широкого кола громадськості до обговорення суспільних проблем зазвичай використовується або формально, або у випадках, коли питання, що розглядається, викликає широкий резонанс. Такий стан речей є наслідком недосконалості технологічного процесу прийняття рішень через громадські слухання. Зокрема, більшість статутів територіальних громад або положень про проведення слухань чітко не визначають механізм реалізації результатів громадських слухань. Досить часто перешкодою для проведення громадських слухань є низька матеріально-технічна база або недостатня поінформованість громадськості. Ключовою проблемою є низька громадська активність та неможливість контролювати виконання рішень.

Окремо варто згадати про використання громадських слухань у політичних цілях. Зазвичай партійні організації вдаються до цього напередодні місцевих виборів, щоб дискредитувати своїх конкурентів або позиціонувати себе на тлі питання, яке виборці вважають важливим та актуальним. Громадські слухання є досить ефективною технологією електоральної мобілізації, але її непродумане та безвідповідальне використання може мати зворотний ефект: виборці розчаровуються у власній здатності впливати на владу і перестають довіряти політикам та владі в цілому.

Поширеними формами участі громадян у виробленні та реалізації рішень на місцевому рівні є збори громадян, місцеві ініціативи та діяльність органів самоорганізації населення. Незважаючи на, здавалося б, невеликі масштаби, вони можуть ефективно використовуватися в політичних кампаніях різного рівня, навіть на загальнонаціональному, коли певна значуща тема артикулюється місцевими громадами в різних регіонах країни для досягнення відповідного партійного інтересу.

Спеціальні консультативно-дорадчі органи громадського контролю при органах виконавчої влади (громадські ради) є ефективним інструментом впливу громадськості на прийняття рішень. Наразі діяльність громадських рад

регулюється Порядком проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, прийнятим у 2010 році. Згідно з цим документом, громадська рада є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, що діє для забезпечення участі громадян та їх об'єднань в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії таких органів з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

Світова практика підтверджує ефективність та доцільність громадських рад. Наприклад, ради з питань розвитку бюджету діють у Порту-Алегрі (Бразилія), Сен-Дені (Франція), Барселоні (Іспанія), Торонто (Канада), Брюсселі (Бельгія) та інших містах. В Україні громадські ради діють при центральних органах виконавчої влади, а також на регіональному рівні - при обласних державних адміністраціях. Однак на місцевому рівні цей механізм взаємодії між владою та інститутами громадянського суспільства поки що перебуває в зародковому стані. Велике значення має особиста позиція керівників органів влади. Недоліком громадських рад є те, що більшість з них складаються з представників влади, а точніше політичної партії (або підконтрольної їй громадської організації), яка контролює відповідний державний орган, що фактично перетворює їх роботу на формальність. Однією з причин такої ситуації є пасивність громадськості або відсутність практичного досвіду роботи активістів у таких органах. Велика кількість громадських організацій, представлених у радах, також перешкоджає конструктивній роботі. Крім того, громадські активісти не завжди є експертами в конкретних, вузькоспеціалізованих питаннях. Тому основою ефективного впливу громадських рад на участь у формуванні державної політики є залучення членів рад на професійній добровільній основі. Це можливо за умови постійного розвитку громадянського суспільства.

Е-консультації та гарячі лінії є досить ефективними формами налагодження двосторонньої комунікації з громадськістю в процесі

формування та реалізації державної політики. Актуальність та ефективність цих форм зумовлена їх доступністю для громадян, а також відсутністю обмежень у часі та місці. Сучасні технології дозволяють людям отримувати оперативний зворотній зв'язок після звернення до органів влади, а також гарантують анонімність, що сприяє залученню більшої кількості громадян до прийняття державних рішень. Крім того, використання таких форм двосторонньої комунікації потребує значно менших матеріальних витрат та організаційних заходів. Держава може забезпечити участь громадян у формуванні державної політики лише за умови створення відкритого та орієнтованого на розвиток інформаційного суспільства, в якому кожен може мати вільний доступ до інформації та знань, користуватися ними та обмінюватися ними, що дасть змогу кожному реалізувати свій потенціал, сприяючи соціальному та особистому розвитку і підвищенню якості життя.

Нещодавно прийнятий Закон "Про доступ до публічної інформації" також має сприяти розвитку нових стандартів відкритості органів державної влади [50]. Поширеною формою участі громадян у прийнятті рішень є звернення громадян до органів державної влади та їх посадових осіб. Така комунікація може відбуватися як у письмовій, так і в усній формі (через громадські приймальні, особисті прийоми, телефонні консультації, виїзні прийоми посадових осіб тощо). Звернення громадян можуть містити як конкретні проблемні питання, так і більш загальні пропозиції та рекомендації щодо функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування.

Іншим важливим інструментом демократичного формування публічної політики є публічні роз'яснення (консультації) представників органів державної влади та/або місцевого самоврядування з питань, що становлять інтерес для громадськості. Це може відбуватися як безпосередньо (на публічних зустрічах), так і через засоби масової інформації. Така форма взаємодії особливо актуальна, коли необхідно обґрунтувати державно-управлінські рішення з питань, які безпосередньо зачіпають інтереси громадян і потребують широкого інформування та максимального врахування позицій певних груп населення.

2.2. Становлення неklasичних форм комунікації між владою та громадянським суспільством

За своїми засадничими принципами неklasична філософія докорінно відрізняється від класичної, що дає підстави стверджувати, що з появою неklasичної філософії відбулася зміна парадигми (норми, моделі) філософського мислення.

Поява неklasичного типу філософії пояснюється кризою класичного типу філософування у Західній Європі. Це було пов'язано з багатьма факторами, зокрема, зі зміною типу раціональності у сфері наукового пізнання, а головне – з усвідомлення того факту, що розум не є абсолют. На цьому ґрунті виникає альтернативна раціоналізму форма філософської рефлексії – ірраціональна, яка ґрунтується на антропоцентристських засадах та самоцінності своєрідного й унікального в кожній людині. За описаних умов важливими стають психологічні засади поведінки людини, у зв'язку з чим у соціально-політичних науках досліджуються соціальна поведінка та соціально-психологічна структура особистості, обґрунтовується ірраціональний бік комунікації тощо.

З точки зору формування наукової картини світу, з появою неklasичної методології відбувається затвердження еволюціоністської парадигми в різних галузях знань: біології, геології, фізиці, хімії, що врешті приводить до розвитку еволюціоністської теорії про походження видів, яку відстоювали Ч. Дарвін та його послідовники. З часом, еволюціоністські теорії «перекочували» в гуманітарну науку, зокрема в соціополітичну сферу, викликавши появу соціальних та расових теорій, або теорій расових ознак людей (етнічних груп або цілих народів), які виступили детермінантами їхніх історії, культури та загального рівня розвитку.

Еволюціоністськими, за своєю суттю, були також позитивістські погляди на соціальну систему та особливості політичної взаємодії, представлені М. Вебером, Е. Дюркгеймом, О. Контом, Г. Спенсером, Ф. Теннісом. Органічна теорія суспільства, розроблена Г. Спенсером, набула свого розвитку у структур-

функціональній моделі політичної системи Г. Алмонда, який упровадив у політичну теорію поряд із системним і структурним підходами, метод функціонального аналізу.

Розвиток ірраціоналістично-гуманістичного напрямку в політичній філософії дуже тісно пов'язаний із винайденням соціально-психологічних регулятивів, зокрема, із волею до влади, та вивченням феномену мас (натовпу). Перед політологією, соціологією та психологією почали ставитися завдання щодо розроблення технологій керованого впливу на маси, для досягнення бажаного ефекту. З означених позицій, сутність соціального управління пов'язується з політичною сферою та виявляється у провадженні діяльності, яка за своїм характером є впливом на волю, поведінку людей, а також їхні взаємини і спільні дії.

З появою неklasичної філософської парадигми, у сфері політичної комунікації відбулися парадигмальні зміни. По-перше, у зв'язку з емансипацією і включенням на засадах егалітаризму у сферу громадських зв'язків усіх без винятку суб'єктів, суспільство втрачає свій елітарний статус і стає масовим. По-друге, зважаючи на те, що політична комунікація передбачає управління на засадах впливу, процес політичного управління набуває форми управління масами. По-третє, відкриття психології мас створює потужні можливості маніпулятивного впливу на суспільство і соціальні процеси.

Поява неklasичного типу філософії пояснюється кризою класичного типу філософування у Західній Європі. Це було пов'язано з багатьма факторами, зокрема, зі зміною типу раціональності у сфері наукового пізнання, а головне – з усвідомлення того факту, що розум не є абсолют, а відтак, абсолютизувати його не можна. На цьому ґрунті виникає альтернативна раціоналізму форма філософської рефлексії – ірраціональна, яка ґрунтується на антропоцентристських засадах та самоцінності своєрідного й унікального в кожній людині. За описаних умов важливими стають психологічні засади поведінки людини, у зв'язку з чим у соціально-політичних науках досліджуються соціальна поведінка та соціально-психологічна структура

особистості, обґрунтовується ірраціональний бік комунікації тощо. Початок розробки теорії діалогу пов'язується з М. Бубером. У цей же час з'являються праці Х. Ортеги-і-Гассета, Г. Марселя, М. Гайдегера. Їхній концептуальний горизонт досить характерний для перехідної, некласичної ситуації, де своєрідно переплітаються традиційні та нетрадиційні риси суспільного життя. Це знайшло відображення у працях філософів, дослідників та науковців, які аналізують не лише природу діалогу, але й його практичну реалізацію переважно у сфері культури (зокрема, у працях Д. В. Джохадзе, К. Леві-Стросса та ін.).

Некласична концепція соціальних комунікацій базується на когнітивній моделі суб'єкт-об'єктних відносин щодо суб'єкта. Методологія, феноменологічна за своїми джерелами, виокремлює сферу взаємодії як особливий онтологічний об'єкт. Автором цієї моделі є філософ Ю. Габермас, який віддавав перевагу позитивній науці у вивченні соціальних суб'єктів.

Теорія комунікації, яка підкреслює тісний зв'язок між принципом солідарності та ідентичністю (індивідуальною та колективною), є однією з вимог до нормативної моделі демократії, яка розробляється в рамках теорії деліберативної демократії. Це означає вимогу, говорячи мовою Габермаса, піднятися над конкретними формами життя. У його концепції інтегративна сила солідарності суспільства є альтернативою системній інтеграції, заснованій на грошах і владі. На думку німецького дослідника, солідарність є основою єдності людей у моральному дискурсі, комунікативній спільноті та основою формування ідентичності індивіда через розпізнавання архетипів у його поведінці та свідомості [10]. Однак вимога Габермаса часто суперечить логіці розвитку суспільно-політичних відносин, що може призвести до ситуації, коли задекларовані принципи починають суперечити реальній політичній діяльності, тобто коли сама вимога демократії перетворюється на ідеологічну концепцію. Саме така ситуація склалася в посткомуністичних суспільствах. Водночас дискурсивна етика вимагає від індивіда формування нової колективної ідентичності, яка "здатна утверджувати групове "Ми" і водночас сприяти

солідарності між багатьма груповими ідентичностями, що складають сучасне громадянське суспільство". Така вимога актуалізує проблему мотивації індивідів до розширення своєї ідентичності, до вирішення питань через досягнення порозуміння в аргументованій дискусії.

М. Фуко переконаний, що в аналізі влади слід використовувати принцип "номіналізму", він пише: "Варто бути номіналістом: влада - це не інститут чи структура, не певна сила, якою хтось був би наділений: це ім'я, яке дається складній стратегічній ситуації в даному суспільстві" [52, с. 193]. Як бачимо, М. Фуко переконаний, що влада характеризується наявністю набору мікровлад, які можна охарактеризувати, щоб відповісти на питання про сутність влади. Слід зазначити, що у своїх працях М. Фуко розглядає владу як подвійне заперечення, влада в його концепції не має сутності, а є пануванням, тому не може мати єдиного визначення. На його думку, влада - це особливий тип відносин між індивідами. І ці відносини є специфічними: іншими словами, влада не має нічого спільного з обміном, виробництвом і комунікацією, навіть якщо вона пов'язана з ними. Відмінною рисою влади є те, що одні люди можуть більш-менш повно визначати поведінку інших людей, але ніколи не повністю і не через. Відмінною рисою влади є те, що одні люди можуть більш-менш повно визначати поведінку інших людей, але ніколи не повністю і не через насильство.

Влада в розумінні Фуко не є чимось, чим володіють або набувають ізольовані суб'єкти. Влада - це "поле" відносин, де суб'єкти спочатку розуміються і як похідні влади, і як її агенти. На думку М. Фуко, модерністські риси влади розуміються неадекватно, коли вони розглядаються як суто негативні, тобто як привілейовані моделі соціального порядку, що знаходяться у верховному центрі і забороняють дії тих, хто знаходиться нижче або на периферії. Влада аж ніяк не обмежується функцією придушення та репресії. Різні типи влади породжують саму реальність, об'єкти пізнання та "ритуали" їх осмислення. Влада, наполягає М. Фуко, за своєю суттю позитивна і продуктивна. Вона не тільки пронизує всі клітини, всі периферійні зони

соціального організму, але є важливим елементом соціальної практики, соціальних інститутів і соціальних відносин. М. Фуко виділяє три фактори, необхідні для влади - нагляд, унормування дій і контроль, - за допомогою яких моделюється людська множинність. З огляду на все вищесказане, важливим є досить розлоге визначення влади, яке дає М. Фуко. "Під владою я не маю на увазі "владу" як сукупність інституцій та апаратів, які б гарантували підпорядкування громадян у державі. Я також не розумію владу як спосіб підпорядкування, який, на відміну від насильства, має форму правил. Нарешті, я не маю на увазі універсальну систему панування, здійснюваного одним елементом (або групою) над іншим, результат якого пронизував би все суспільне тіло через певні послідовні гілки.... Під владою, як мені здається, насамперед слід розуміти множинність владних відносин, які іманентні тій сфері, в якій вони здійснюються" [53, с. 191 - 192].

На думку О. Л. Гнатюк, комунікаційні цілі - це обраний і обов'язково запланований результат діяльності соціального інституту. Цілі слід шукати в цінностях - ознаках якості життя (особистого, ділового, суспільного). Цінності є первинними, цілі - вторинними. Цінності - це уявлення про те, що є правильним, про найважливіше, заради чого варто жити, вчитися, працювати, жертвувати часом; це вищі життєві орієнтири, за якими індивіди і групи вибудовують відносини у світі. Дотримання цілей відповідає принципам антропологічного та гуманітарного підходу. "Знецінені" системи і люди є результатом технологічного і прагматичного підходу [36, с. 191].

Радикальний плюралізм слід вважати однією з найважливіших характеристик сучасного світу. Радикальна природа сучасного плюралізму полягає у зростанні різноманітності та множинності, коли "різноманітні речі настільки близькі, що стикаються одна з одною всюди. Іншими словами, різноманітні за своєю природою елементи дуже часто знаходяться в безпосередній фізичній близькості один до одного, в межах однієї і тієї ж точки простору і часу" [36, с. 6]. Філософська інтерпретація комунікації дозволяє переформулювати фундаментальне питання про умови і можливість існування

людини і суспільства у вигляді питання про умови і можливість комунікації та консенсусу. "У цьому випадку проблема комунікації у своїй глибинній суті є проблемою взаєморозуміння між суб'єктами: індивідами, культурами, суспільствами". Іншими словами, це "проблема можливості солідарності, взаємної довіри, без якої неможлива спільна діяльність" [55, с. 8].

В основі концепції лежить ідея нового статусу комунікації, продиктованого реаліями сучасного суспільства. Комунікація в сучасному світі - це не "імпровізований засіб" чи "пристрій передачі", а "реальність людського буття, смислотворчий чинник людини, культури, історії" [35, с. 15]. Вона має "складний і парадоксальний характер" і має справу з "можливостями, які до кінця не визначені" [35, с. 3-4]. Таким чином, традиційні моделі комунікації, засновані на принципі інформаційного, односпрямованого процесу передачі, що містить стандартні елементи у вигляді ланцюжка: комунікатор, повідомлення, канал, реципієнт, наслідки, не відображають складності і суперечливості сучасних реалій, а, навпаки, спрощують розуміння дійсності.

Дослідниця пропонує спиратися на неklasичну модель комунікації у світі сучасної культури. Ця модель ґрунтується не на тотожності суб'єктів, що взаємодіють, а на їхній відмінності. Її фундаментальним завданням є збереження і підтримка складності та суперечливості людського світу. Внаслідок цього акт комунікації дає можливість формувати нові цінності, змінювати особистість комунікатора в умовах підвищеної динаміки, складності та роз'єднаності, відкривати нові виміри та простори.

Суперечливий характер розвитку сучасної цивілізації та викликані ним зміни найбільш болісно позначилися на комунікативній сфері сучасної соціальної реальності. До суперечностей, які найбільше вплинули на фундаментальні зміни у сфері комунікативної взаємодії між людьми, можна віднести наступні

- протиріччя між світом "старої" традиційної культури, що формує замкнутий комунікативний простір етносів, і новою, надзвичайно мобільною

"мозаїчною" культурою, яка долає національну ізоляцію і створює відкритий комунікативний простір;

- протиріччя між глобалізацією та інтеграцією суспільних процесів, з одного боку, і, з іншого боку, індивідуалізацією особистості та демасифікаційними тенденціями в суспільстві;

- протиріччя між посиленням глобалізаційних тенденцій і опором цьому процесу з боку національно-державних утворень, а також громадськості цих країн, яка виступає за соціальний і культурний суверенітет своїх народів;

- протиріччя між американізацією всіх сфер суспільного життя і прагненням народів зберегти свої історико-культурні традиції та духовність як основу етнічної ідентифікації;

- протиріччя між потенціалом нових інформаційно-комунікаційних технологій та засобів масової інформації у накопиченні та поширенні знань і реальним станом справ з традиційними формами гуманітарної комунікації, які витісняються з повсякденного життя сучасних людей, особливо молодих поколінь.

Якщо традиційні аграрні цивілізації, організовуючи свій комунікаційний простір, виходили з необхідності збереження і передачі соціокультурного досвіду за допомогою соціальних механізмів і цілеспрямовано сформованих за їх допомогою образів дійсності, то глобалізація руйнує традиційні механізми спілкування між людьми за допомогою технологій, які сприяють скороченню часу взаємодії між людьми.

Головною особливістю нашого часу є інтенсифікація засобів комунікації: від впливу телебачення та Інтернету до мобільного зв'язку. "Комунікаційний вибух" призвів до появи інформаційного суспільства та суспільства постмодерну. Але сьогодні таке звичне поняття, як комунікація, при більш-менш глибокому аналізі виявляється зовсім невідомим, адже сама суть постмодерністської комунікації залишається невизначеною. Між тим, дослідження цього явища, розкриття механізмів і природи його проявів

дозволить не тільки зрозуміти загальні соціальні процеси, що відбуваються нині, а й визначити тенденції майбутнього.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що філософське розуміння комунікації тісно пов'язане зі значною роллю комунікації в розвитку суспільства, пов'язаною з можливостями збереження та самовідтворення суспільства як системи. Центральною ланкою філософської концепції є людина постіндустріальної цивілізації, яка перебуває під впливом багатьох змін комунікаційного плану, що стосуються її життєвого простору. До таких глобальних змін належать:

- різноманітність складових нового комунікаційного простору;
- поява абсолютно нової комунікативної ситуації, нових соціальних механізмів збереження і передачі культурно-комунікативного досвіду поколінь, нових форм регуляції відносин між людьми;
- поява нового типу комунікативної поведінки, яка все менше орієнтується на культурні традиції;
- віртуалізація життєвого простору людини.

Проаналізувавши сучасні парадигми комунікації, дослідниця доходить висновку, що неможливо змодельовати матрицю, яка б відображала всі існуючі підходи до вивчення комунікації. Це пояснюється наступним чином. Багато типологій є комплексами одних і тих же парадигм, згрупованих за різними принципами (підставами). Водночас усі ці парадигми, що відображають різноманіття точок зору на сутність і роль (статус) комунікації в суспільстві, можна звести до двох фундаментальних позицій:

- перша характеризується філософським характером, сприйняттям комунікації як субстанції сучасної соціальної реальності, зосередженістю на вивченні соціокультурних контекстів і смислового наповнення (семантико-комунікативного аспекту) комунікаційних процесів, інтересом до екзистенціальних, феноменологічних і чуттєвих проблем комунікації, критичним осмисленням ролі мас-медіа в суспільстві;

- другий - більш соціологічний: він розглядає комунікацію як один з атрибутів сучасного суспільства, який має відповідні функції та структуру; тяжіє до позитивізму та прагматизму; зосереджується на меті комунікації та прагне вивчати об'єктивні комунікативні явища, які можна емпірично спостерігати та кількісно описувати;

- надає перевагу соціолінгвістичним методам.

Хоча ці дві позиції тривалий час були самодостатніми, сьогодні вони не є закритими одна для одної: відбувається "перехрещення" і взаємозбагачення парадигм, які колись належали до протилежних дослідницьких традицій. Все це ускладнює створення загальної матриці підходів до комунікації.

Тому окреслимо основні напрямки, в яких сьогодні розвивається філософське знання про феномен комунікації. Соціально-філософський аналіз поняття комунікації показав, що, виходячи з реалій сучасного світу, комунікація - це не "спосіб спілкування", "форма спілкування", "акт спілкування", "процес передачі інформації", а механізм

- інформаційно-комунікаційного впливу на масову свідомість,
- конструювання соціальності та власного "Я",
- формування нових цінностей,
- передача смислів у соціальному часі та просторі,
- підтримання цілісності групи.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити наступні висновки.

По-друге, незважаючи на існування безлічі дослідницьких методологій і наукових традицій, існує певна загальнофілософська єдність у поглядах сучасних учених на комунікацію як соціокультурний феномен. З одного боку, комунікація виступає необхідною умовою соціальної взаємодії в суспільстві. Лише за допомогою комунікації стає можливим існування і розвиток людських відносин. З іншого боку, еволюція форм і видів комунікації призводить до якісних змін культури як у просторово-часовому, так і змістовному плані. Завдяки стрімкому розвитку технічних та інституційних засобів виробництва й

поширення інформації зміст не породжується в тому самому місці й часі, коли аудиторія отримує повідомлення.

Крім того, підвищена доступність до символічних форм у просторі та часі впливає на контекст, у якому повідомлення продукується та отримується. По-третє, фундаментальною проблемою філософії комунікації ми вбачаємо суперечності в поглядах науковців на те, що Н. Луман називає «обставинами, що забезпечують єдність суспільства» [15]. Іншими словами, проблема полягає у відсутності єдиної точки зору на те, як функціонує цей механізм формування суспільства. Науковці або не торкаються цього аспекту, або торкаються його в найзагальнішому вигляді, акцентуючи увагу на створенні смислів за допомогою мови, орієнтації на відмінності між комунікантами, врахуванні історико-культурної своєрідності індивідів і груп тощо. На нашу думку, спроба осмислення такого механізму видається перспективною з точки зору подальшого розвитку соціально-філософського знання про феномен комунікації.

За останні десятиліття відносини між державою, інститутами громадянського суспільства та бізнесом зазнали суттєвих змін, що зумовлено кількома основними причинами. По-перше, зважаючи на швидкість соціально-економічних, політичних та культурних змін, держава не завжди встигає вчасно реагувати на новітні виклики, як глобальні, так і національні, та ефективно виконувати свої зобов'язання, особливо соціального характеру. Водночас приватний сектор також виявився неготовим до трансформацій глобальної економіки, пов'язаних із зростанням політичних і соціальних проблем. По-друге, стрімко зростає рівень політичної та громадянської культури, формуються абсолютно нові форми соціальної взаємодії, засновані на принципах загальної взаємозалежності. Нарешті, по-третє, відбувається формування нових груп інтересів (у тому числі через ускладнення структури суспільства), які поряд з державою і політичними партіями стають активними суб'єктами політичних процесів.

Вищезазначені процеси призвели до появи абсолютно нових форм соціальної взаємодії, результатом якої є публічна політика. Остання є політикою органів публічного управління, що ґрунтується на механізмах публічного узгодження інтересів зацікавлених сторін і спрямована на досягнення суспільно значущих цілей та вирішення суспільно важливих завдань [45, с.41]. У цьому контексті Government Relations (відносини з урядовими структурами, відносини з державою) стає новим інструментом функціонального представництва інтересів та забезпечення публічної політики [46].

Висновки до 2 розділу

У найширшому розумінні термін "соціальний інститут" виражає ідею організації та порядку в суспільному житті. Класичне розуміння соціальних інститутів полягає в тому, що вони є каркасом суспільства і виникають в результаті процесу диференціації та еволюції регулятивної системи суспільства.

На думку М. Фуко, влада не є чимось, чим володіють або набувають ізольовані суб'єкти. Влада - це "поле" відносин, де суб'єкти спочатку розуміються і як похідні влади, і як її агенти. З цієї точки зору модерністське розуміння влади видається неадекватним, оскільки розглядає її в суто негативному ключі, тобто як привілейовані моделі соціального порядку, що знаходяться у верховному центрі і забороняють дії тих, хто знаходиться внизу або на периферії.

Таким чином, комунікація між владою та громадянським суспільством є необхідною умовою соціальної взаємодії в суспільстві. Тільки завдяки комунікації стає можливим існування та розвиток суспільних відносин. З іншого боку, еволюція форм і видів комунікації призводить до якісних змін у культурі, як у просторово-часовому, так і в змістовному плані. Водночас

фундаментальною проблемою філософії комунікації є суперечності у поглядах науковців.

Некласична концепція соціальних комунікацій базується на когнітивній моделі суб'єкт-об'єктних відносин щодо суб'єкта. Феноменологічна за своїми джерелами методологія виокремлює сферу взаємодії як особливий онтологічний об'єкт.

У концепції Габермаса інтегративна сила солідарності суспільства є альтернативою системній інтеграції, заснованій на грошах і владі. На думку німецького дослідника, солідарність є основою для єднання людей у моральному дискурсі, комунікативній спільноті та основою для формування ідентичності індивіда через розпізнавання архетипів у його поведінці та свідомості.

За останні десятиліття відносини між державою, інститутами громадянського суспільства та бізнесом зазнали суттєвих змін, що зумовлено кількома основними причинами. По-перше, враховуючи швидкість соціально-економічних, політичних та культурних змін, держава не завжди встигає вчасно реагувати на новітні виклики, як глобальні, так і національні, та ефективно виконувати свої зобов'язання, особливо соціального характеру. Вищезазначені процеси призвели до появи абсолютно нових форм суспільної взаємодії, результатом якої є публічна політика..

РОЗДІЛ 3

КОМУНІКАЦІЯ МІЖ ВЛАДОЮ ТА ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

3.1. Соціокультурні виміри взаємодії органів влади з громадськістю в умовах глобалізації

В епоху глобалізації співпраця між державою та громадськістю перестає бути суто національним завданням. До цього процесу активно долучаються і міжнародні організації, що має не лише сприяти зміцненню соціального діалогу в окремих країнах, а й уможливити розвиток стабільних відносин між державами на основі спільних цінностей: захисту прав людини, верховенства права та демократії. Однак глобалізація, яка вже давно перебуває в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних дослідників, потребує окремого осмислення. Враховуючи різноманітні форми прояву глобалізаційних процесів, розвиток науки та цифрових технологій, сформулювати вичерпний перелік таких проявів та форм глобалізації вкрай складно. Серед іншого, глобалізація ставить на порядок денний складне питання зміни сутності держави внаслідок послаблення державних функцій через делегування їх приватним акторам (хоча в контексті цього дослідження слово "делегування" іноді можна замінити словом "захоплення"). У будь-якому разі йдеться про більш ніж суттєві та глибокі зміни в природі держави та державної влади. З. Бауман змальовує зміну цієї сутності національної держави: "У кабаре глобалізації держава виконує стриптиз, і до кінця вистави на ній залишається лише мінімально необхідне: її репресивні повноваження. Коли її матеріальна база знищена, суверенітет і незалежність анульовані, політичний клас стертий з лиця землі, національна держава перетворюється просто в службу безпеки мегакорпорацій ... Новим владикам світу нема сенсу управляти безпосередньо. Адміністративні завдання вони покладають на національні уряди» [30, с. 20]. Ми є свідками появи нової системи створення нової системи матеріальних цінностей, яка змінює

структуру влади в умовах подальшого глобалізаційного розвитку. Тому не можна не підкреслити слушність думки У. Бека щодо впливу глобалізації на сутність сучасної держави, що «ми є свідками найважливіших змін в історії влади» [32, с.97]. Е. Тофлер з цього приводу також зазначає: «Ми живемо в момент, коли вся структура влади, яка скріплювала світ, дезінтегрується. Формується зовсім інша структура» [24, с.22]. "Метаморфоза - це не просто перехід влади. Це трансформація" [там само]. Основною тезою, що лежить в основі цієї статті, є зміна природи держави в епоху глобалізації, де глобалізацію слід трактувати як "повзучу, постреволюційну трансформацію національної та міжнародної системи балансу і правил влади, підпорядкованих державі" [32, с. 97]. У свою чергу, це призводить до інтенсифікації діалогу між владою та організаціями громадянського суспільства, підвищує його якість, ефективність взаємодії сторін, результативність співпраці та характер досягнутих домовленостей, що сприяє посиленню потенціалу консенсусної демократії та солідарних засад суспільного розвитку.

В наш час актуальним залишається питання про умови створення глобального громадянського суспільства не тільки теоретичне, але й практична реалізація його основ. Глобальне громадянське суспільство – поняття, яке вживається в західних, вітчизняних концепціях для визначення спільностей людей, які об'єднуються завдяки загальним цінностям з метою вирішення загальних проблем людства. На думку Е. Гідденса національна держава залишається у минулому, влада реалізується на рівні локальних, регіональних центрів, в котрих на першому плані знаходяться впливові соціальні рухи та громадянські асоціації. Прагнення подолати просторові обмеження та національно-державні рамки визначаються ідеєю І. Канта про «всесвітній громадянський стан». Прибічниками її є І. Валлерстайн, Х. Булл, Дж. Розенау, які прагнуть доказати необхідність глобальної комунікації, вільної від втручання політичних суб'єктів. Соціальною базою глобального громадянського суспільства є різноманітні рухи, організації, що захищають навколишнє середовище, мир, права людини, культурну самобутність народів.

I, незважаючи на місцезнаходження, громадянство, політичні погляди, об'єднують людей заради подолання певних проблем шляхом глобальної соціальної революції.

Глобалізацію імперій та колоніальних систем змінила глобалізація міжнародного права, ООН, громадянських суспільств, права і демократій. На початку XXI ст. залишились неперешкеними проблеми національної та релігійної експлуатації, масового безробіття, неосвіченості, хвороб та наркоманії, злочинності та розвитку міст тощо.

Автор монографії «Глобальне громадянське суспільство та мережеві революції», В. Буряк, вказує на необхідність всезагальної філософської рефлексії, теоретизації ідеї громадянського суспільства. Розглядаючи концепцію громадянського суспільства, він обґрунтовує ідею глобального громадянського суспільства. Завдяки безперервній вільній циркуляції фінансових потоків, технологій, товарів, ідей, культурних стереотипів та існуванню єдиного глобального інформаційного простору відбувається постійна уніфікація принципів, цінностей та засобів соціальної активності громадян. Це суттєвий «крок», на думку автора, у напрямку до створення «глобального соціуму» з власними проблемами, нормами та практиками. Сучасне суспільство – це результат багатовікових культурно-історичних, соціально-економічних процесів, який трансформується в умовах глобалізованого світу, звідси продовжується еволюційний розвиток громадянського суспільства. Найбільш важливим напрямком під час дослідження інститутів громадянського суспільства, на думку автора, є розгляд глобалізованого інформаційного середовища та мережевої активності громадян як основної детермінанти формування глобального громадянського суспільства.

Суперечності політичних процесів 2010 року наприкінці та в 2011р на початку в Північній Африці та на Близькому Сході показує, що цивільна глобальна комунікаційна інфраструктура є основним ресурсом, який активізує тригери фундаментальних політичних трансформацій (феномен «Твіттер-революцій») та Facebook-революцій. Молодь виступає як «електорат

майбутнього». Актори мережі, головні фактори формування глобального громадянського суспільства – планетарні трансформації («глобалізація»), соціальні мережі в інформаційному просторі, гендерний поштовх. Аналізуючи розвиток поняття громадянського суспільства, автор звертає увагу на особливості його розвитку: нерівномірність розподілу активних громадянських ініціатив в історичному часі, суперечності щодо соціально-правового статусу громадських об'єднань, шляхи оптимізації взаємовідносин правовідносин. . . органів влади та об'єднань громадян. В. Буряк виділяє дві точки зору щодо трактування глобального громадянського суспільства: 1) глобальне громадянське суспільство – це антиглобалістичні прояви протестів (у Сіетлі, Празі та ін.), діяльність зелених письменників, спрямована проти транснаціональних корпорацій. У цьому випадку еквівалентом глобального громадянського суспільства є глобальний капіталізм; 2) глобальне громадянське суспільство визначається інфраструктурою, яка забезпечує зростання демократії в недемократичних суспільствах. Це свідчить про збільшення кількості професійних асоціацій, некомерційних груп, які створюють транскордонні зв'язки. Тому загальноприйнятого трактування глобального громадянського суспільства не існує.

Ресурс для консолідації громадянських ініціатив великий: Інтернет, чати, соціальні мережі, студентські обміни, боротьба за права людини, розвиток глобальних медіа. Нова концепція «глобального громадянського суспільства» свідчить про перехід від національно-державних форм суспільного виробництва до наднаціональних форм формування громадянської ініціативи, що протистоять державному насильству та опору агресивним неоліберальним маркетинговим стратегіям глобального ринку. Більшість вчених сходяться на думці, що ідеологічна, правова та соціокультурна матриця класичного уявлення про сутність і функції громадянського суспільства сформувалася в Західній Європі. Автор звертає увагу на необхідність дослідження взаємодії між традиційними авторитетами та неоліберальними цінностями, які є основою ідеологічної платформи громадянського суспільства. [33]. З'явився феномен

«нових соціальних рухів», який є важливим фактором недержавних впливів на сучасну державну та міжнародну політику. «Ми прийдемо знову, ми зробимо довгий марш..., нас буде все більше і більше, і будемо боротися за життя і виживання, – пояснював один із активістів супротиву владі, що протестували проти спорудження АЕС в північнонімецькому місті Брокдорф. – Наша боротьба, нав'язана нам державою та атомною індустрією, котрі майже ідентичні..., наша боротьба легітимна, вона заснована на праві на супротив, що стає боргом там, де влада проявляє несправедливість». Німецька дослідниця С. Ланг підкреслює, що громадянське суспільство в Німеччині є предметом обговорення в проектах політичних реформ. Громадянське суспільство все більше впливає на формування третього економічного сектора. МВФ та Всесвітній банк використовують мережі громадянських суспільств для реалізації громадянських проектів. Теоретик «глобального громадянського суспільства» Дон Еберлі у книзі «Сходження глобального громадянського суспільства: конструювання спільнот і націй заново» [5] наводить ідею необхідності фундаментального оновлення людської цивілізації на основі нових принципів. Він вважає, що сучасне глобальне громадянське суспільство створюється завдяки першій глобальній революції громадських об'єднань. Рушійними факторами цієї революції є неприбуткові організації, неурядові установи, громадянські, професійні та правозахисні групи. Вони пов'язані між собою завдяки сучасним технологіям та розповсюджують демократичні цінності по всьому світу. Саме громадянські об'єднання, координуючи свої зусилля, забезпечують розширення глобального громадянського суспільства.

Детермінантами розвитку глобального громадянського суспільства є інформаційні потоки, соціальні мережі, громадянський активізм, корупція, монополія капіталістичних мегакорпорацій. Глобальне громадянське суспільство – це суспільство, яке постійно трансформується в умовах інформаційної революції на основі глобального соціально-політичного розвитку [33, с.34] На розвиток глобального громадянського суспільства впливають невирішені глобальні проблеми.

Актором глобального громадянського суспільства є антиглобалізм. Антиглобалізм є транснаціональним соціальним рухом. Ідейним лідером якого вважають економіста лауреата Нобелівської премії Дж. Тобіна, який запропонував збирати символічний податок на фінансові спекуляції та спрямовувати отримане на соціальні програми допомоги людям. Обсяг фінансових спекуляцій в багато разів більше, ніж обсяг світової торгівлі.

Наприкінці 1990-х років у Франції була створена національна організація «За податок Тобіна на користь громадян». В подальшому до цієї міжнародної організації приєдналися профсоюзи, жіночі, екологічні організації. Антиглобалістський рух виступає проти використання переваг глобалізації лише в інтересах транснаціональних корпорацій, ідеології капіталізму та впливових міжнародних організацій. Антиглобалісти вважають, що перевагами глобалізації торгівлі в рамках Світової організації торгівлі користується міжнародний торговий капітал. Серія антиглобалістських протестів пройшла в Сіетлі, Генуї, Мельбурні, Давосі, Вашингтоні та Празі. Антиглобалістські протести супроводжуються насильством і вандалізмом проти капіталу. Неоліберали вважають антиглобалізм великим бунтом 21-го століття. Антиглобалістський рух став унікальним явищем сучасності. Вперше частина людства виступає не проти якихось конкретних політичних чи економічних рішень влади, а проти напрямку розвитку цивілізації. Антиглобалізм виступає проти процесу суб'єктивної глобалізації, проти обмеження впливу транснаціональних корпорацій, проти ідеології капіталізму та низки впливових міжнародних організацій. Основними об'єктами нападок є такі структури, як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі, "Велика сімка", деякі міжнародні угоди, що реалізують ідеологію "неолібералізму" (наприклад, Північноамериканська угода про вільну торгівлю або Шенгенська угода), міжнародні бізнес-альянси, а також уряди, організації та компанії, які вважаються символами "нового світового порядку".

Антиглобалістський рух надзвичайно неоднорідний. Він об'єднує організації та активістів рухів, які виступають за права найманих працівників,

захист навколишнього середовища, феміністок, захисників пам'яток культури, прихильників збереження культурних відмінностей, противників генної інженерії, пацифістів, активістів боротьби з бідністю, анархістів, соціалістів, троцькістів, представників низки релігійних течій тощо. По суті, антиглобалізм пропонує альтернативні шляхи розвитку практично у всіх сферах життя. Незважаючи на всі відмінності, антиглобалісти змогли сформулювати ряд принципів, які поділяють всі учасники цього руху: "Люди і планета, а не прибуток", "Планета Земля не продається" тощо. До антиглобалістського руху приєдналися бізнесмени та економісти, які вважають небезпечною надмірну централізацію влади і грошей, такі як відомий фінансист Джордж Сорос, філософ Девід Кортен, колишній високопоставлений чиновник Світового банку Джозеф Стігліц, захисник прав споживачів і колишній кандидат в президенти США Ральф Надер та інші. Багато академічних авторитетів оцінюють природу сучасного суспільства з позицій антиглобалізму. Вони виступають за більшу прозорість міжнародних фінансових інституцій, земельну реформу та списання боргів країн, що розвиваються.

Описуючи соціальномережеві ресурси, слід звернути увагу на змоги ведення пропаганди серед політичних та суспільних діячів. Основні рекламні підходи за рахунок уваги масової аудиторії та цільова контекстна реклама. Оцінюючи соціальномережеві ресурси як засіб пропаганди слід помітити, що вони інтегрують та дезінтегрують суспільство. В умовах стійкого суспільства ЗМІ можуть поліпшуватися через форми інтеграції та активно впливати на розвиток та поглиблення соціальних конфліктів, зростання негативних процесів на особистісному та масових рівнях. Роль віртуальних соціальних мереж в формуванні глобального громадянського суспільства зростає швидкими темпами та виступають міцним інструментом у політиці (політичний піар, виборчі політтехнології тощо).

Сучасний погляд на громадянське суспільство дозволяє сформулювати його ознаки згідно з Робертом Патнемом. Громадяни активно беруть участь в суспільних справах та переслідують особисті інтереси. Потім забезпечуються

рівні права та обов'язки всіх громадян. Головним фундаментом суспільства є горизонтальні зв'язки взаємності та кооперації, а не вертикальні зв'язки ієрархічної влади та залежності. Лідери мають відповідальність перед громадянами. По-третє, пропонується солідарність, довіра та терпимість у суспільстві. Це дозволяє підтримувати опортунізм. По-четверте, існують добровільні асоціації громадян, недержавні та неполітичні. Вони збільшують рівень демократії. Якщо громадянське суспільство відсутнє, - суспільне життя організоване ієрархічно. Справи суспільства знаходяться в компетенції керівників та політиків, корупція вважається нормою життя. Порушення закону стає загальним правилом.

В умовах глобального громадянського суспільства формується тенденція громадянської непокори владі. Спричинена загостреннями соціально-політичної ситуації в країнах Північної Африки та Близького Сходу («арабська весна») та кризою мультикультуралізму в країнах Європейського Союзу («лондонське літо»); використанням переваг глобалізації лише в інтересах транснаціональних корпорацій, впливових міжнародних організацій, що поширюють прірву між країнами багатого Півночі та країнами бідного Півдня; поширенням ісламського фундаменталізму та розповсюдженням ненависті до переваг західної цивілізації; загостреннями глобальних проблем та неможливістю їх вирішення національними та глобальними урядами тощо;

2. Деградацією моральної та правової культури, безвідповідальність громадян за майбутнє країни, абсентеїзм, низький рівень соціальної активності громадян в країнах пострадянського табору, недовіра до політичних лідерів, зневіра в їх популізм викликають гострі протиріччя, що негативно впливає на формування громадянського суспільства;

3. Феномен «твіттерних революцій» та «фейсбук-революцій», процеси інформатизації глобального громадянського суспільства, що виявляються в існуванні єдиного глобального інформаційного простору та соціальної віртуальної мережі обміну інформації є важливою сучасною тенденцією

формування громадянського опору владі в умовах зростаючої політичної, соціально-економічної, культурної кризи

Дійсно, проблеми розвитку соціальних інформаційних комунікацій, підвищення ефективності їх функціонування в соціокультурному вимірі набули особливої актуальності в останні десятиліття. Це пов'язано з посиленням впливу загальноцивілізаційних тенденцій до глобальної інтеграції, формуванням загальноцивілізаційних механізмів вирішення глобальних проблем, що стоять перед людством, по-перше, з ускладненням соціальної структури суспільства в процесі його розвитку. А, по-друге, ускладненням соціальної структури суспільства в процесі його еволюції, що зумовлює як розвиток структури соціальних комунікацій, необхідних для здійснення обов'язкових внутрішньосоціальних обмінів, у тому числі, насамперед, інформаційних, так і їх якісне вдосконалення. Швидкість, точність, повнота інформаційних обмінів і якісні параметри цих обмінів стають все більш важливими показниками життєздатності суспільства на сучасному етапі його розвитку.

Як соціальна істота, людина в процесі свого розвитку стикається з певними проблемами, які стають все більш важливими у зв'язку з її соціалізацією. Обов'язки перед спільнотою, до якої вона належить, не завжди можуть відповідати особистим інтересам конкретної людини. Вони пов'язані з виконанням певних вимог, певної ролі, яка має сприяти успішному функціонуванню певного людського об'єднання. А в більш широкому сенсі вони мають бути спрямовані на збереження виду як такого. Соціальна комунікація, на думку В. Бебика, має бути засобом гармонізації та узгодження суспільних інтересів на основі повного інформування громадян, поваги до прав і свобод особистості, демократичної політичної культури та свободи ЗМІ від владних і бізнес-структур (глобальних і національних) [31]. Роль комунікації у розвитку суспільства є діалектичною: з одного боку, вона є стратегічним та інструментальним засобом розвитку суспільства, а з іншого - саме суспільство як певна соціальна реальність є одним із способів встановлення та розвитку

певних комунікаційних зв'язків. У цьому контексті, стверджує Ю. Романенко, вона є одним із найефективніших способів створення відповідних комунікаційних систем, які впливають на характер виробничої діяльності, форму міжкультурних зв'язків, тенденції історичного розвитку та специфіку соціальної структури суспільства [48]. Так, людина як біологічна істота користується біологічними комунікаціями, які вдосконалюються її природними можливостями; як соціально-біологічна істота - біологічними комунікаційними системами, а також штучними, матеріальною основою яких є мова, надання символічного значення предметам і певним діям, малюнок, письмова фіксація інформації. І, нарешті, матеріальною основою соціальних комунікацій є створені людиною матеріальні носії інформації та засоби управління наявними інформаційними ресурсами.

Українська дослідниця О. Курбан, посилаючись на словник, зазначає, що в системі технологізації суспільних процесів, їх управління та координації соціальні комунікації є базовим чинником досягнення головної мети [39]. У своєму дослідженні В. Бебик зазначає, що соціальна комунікація - це різновид інформаційно-комунікаційного поля глобального суспільного життя, що має соціальний характер, поєднує всі складові суспільної сфери (політичну, економічну, духовну) та структурує відповідну суспільну (політичну, економічну, духовну) діяльність [31]. В. Бебик дає таке визначення соціальної комунікації: це процес передачі, переробки та отримання соціальної інформації, що здійснюється суб'єктами та об'єктами (глобальними чи національними) публічної сфери [31]. Процес соціальної комунікації відбувається під час багатостороннього та багаторівневого обміну соціальною інформацією (якщо в ньому бере участь людина, то процес стає соціальним) між політичною, економічною та духовною сферами глобального суспільства та їхніми національними аналогами. Соціальні комунікації формуються за законами комунікації, але, як і будь-які технологічні речі, вони передбачають використання наукових знань про комунікацію і все, що використовується для організації соціально-комунікаційної діяльності [47].

Вітчизняна дослідниця В. Різун розглядає соціальні комунікації як систему соціальної взаємодії, що включає певні способи, методи, засоби, принципи встановлення та підтримання контактів на основі професійно-технологічної діяльності, спрямованої на розробку, реалізацію, організацію, вдосконалення, модернізацію відносин у суспільстві, які встановлюються між різними соціальними інститутами, де, з одного боку, ініціаторами комунікації найчастіше виступають соціально-комунікаційні установи, служби, а з іншого - організовані спільноти (соціальні та Ці комунікації є соціально маркованими, оскільки передбачають взаємодію з соціально визначеними групами людей [47]. У своїй роботі Г. Почепцов зазначає, що соціальні комунікації спрямовані на управління соціальними системами, маючи для цього як короткострокові (тактичні), так і довгострокові (стратегічні) інструменти. Освіта, бібліотеки чи наука як стратегічні інструменти підтримують домінуючі моделі світу, притаманні даному типу суспільства. Зміни в соціальних системах завжди пов'язані зі змінами в моделях світу [44]. Наприклад, О. Холод пропонує таке визначення соціальних комунікацій: "...галузь знань, що вивчає організаційно впорядковану систему документів, їх масивів, продуктів масової комунікації та інформаційних технологій, які забезпечують реалізацію інформаційних процесів і намірів за безпосередньої участі учасників комунікаційного процесу" [54]. Зокрема, О. Холод доходить висновку, що термін "соціальні комунікації" має використовуватися в науковому обігу лише у множині.

Слід мати на увазі, що термін має такі два значення: соціально-комунікаційна інженерія (процес створення, прогнозування, адаптації та впровадження комунікаційних технологій, стратегій і моделей соціальної дії, взаємодії між соціальними акторами (суб'єктами та об'єктами) з метою маніпулювання (позитивного або негативного впливу); наукова галузь "Соціальні комунікації" (елемент науки як творчої діяльності з отримання нових знань і результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованої на основі певних принципів). [54]. Таким чином, соціальні комунікації сучасного типу формують середовище, яке постійно змінюється,

що призводить до руйнування старих і формування нових моделей соціальних комунікацій, що є соціальною проблемою, вирішення якої залежить від трансформації суспільних цінностей і формування нової системи соціальних комунікацій в умовах глобалізації.

3.2. Інтерактивний характер комунікативних процесів влади і громадянського суспільства під впливом інформатизації соціуму

Питання комунікаційних процесів між владою та громадянським суспільством розглядається різними дослідниками. Деякі науковці вважають, що модель, яка представляє комунікацію як інтерактивний процес, вперше була запропонована в 50-х роках ХХ століття Ст. Шрамом, який одним з перших наголосив на необхідності зворотного зв'язку та запропонував модель, яка фокусується на поведінці учасників комунікаційного процесу. Д. Брайант і С. Томпсон [8] довели, що з 1990-х років Інтернет став важливим інтерактивним комунікаційним інструментом політичних кампаній і джерелом політичної інформації. Політичні елементи та комунікації насамперед пов'язані з публічним характером комунікації, який проявляється через суму трьох складових: власне політичного процесу, масової комунікації та інформаційного обміну. Головним суб'єктом політичної комунікації є політичний суб'єкт або об'єкти політики, інформаційні дії пов'язані насамперед з боротьбою за владу, а результатом комунікації є можливість впливати на політичне життя. Політична комунікація може мати також глобальний, наднаціональний характер. З вищесказаного стає очевидним, що комунікаційний процес у політиці здебільшого спрямований на передачу та інтерпретацію інформації, яка здатна впливати на політичне життя.

У різних дослідженнях виділяють різні функції політичної комунікації, які стосуються громадянського суспільства і політики. Серед них можна виокремити декілька фундаментальних: інформаційна функція, яка відповідає за поширення необхідної інформації про процес функціонування політики;

регулятивна функція, яка дозволяє виробити найбільш ефективний спосіб взаємодії між політичними силами та між політикою і громадянським суспільством; функція політичної соціалізації, яка відповідає за встановлення норм політичної культури та діяльності; маніпулятивна функція, яка відповідає за формування певної громадської думки щодо тієї чи іншої політичної події; політико-культува функція. Ці функції політичної комунікації не є ізольованими, вони переплітаються між собою, утворюючи складну структуру, доповнюючи одна одну. Їх реалізація необхідна для підтримки фундаментальної потреби політики: забезпечення згоди між тими, хто управляє, і тими, ким управляють. Політична комунікація буває двох типів - горизонтальна і вертикальна. Перша здійснюється між людьми з однаковим політичним статусом, друга - між людьми з різним політичним статусом. Сьогодні існує три основні способи політичної комунікації: Через засоби масової інформації - регулярну пресу, політичну літературу та плакати. Це опосередкований спосіб комунікації; Через політичні організації - через політичні партії та групи громадських інтересів; Комунікацію через неформальні канали зв'язку – особисте спілкування [56].

Незважаючи на важливість усіх цих способів комунікаційних процесів між владою та громадянським суспільством, саме останній, неформальний, має сьогодні найбільше значення. Більше того, для Інтернету не має значення обсяг інформації та відстань між суб'єктами комунікації, а має значення складність інформації, що надходить. Графіки, діаграми, складні побудови не можуть бути передані в пресу і на телебачення без спотворень, але Інтернет дозволяє використовувати складну інформацію. Трактуючи комунікацію як акт і процес встановлення контактів між суб'єктами взаємодії через обмін інформацією, слід розглядати комунікацію між владою і громадянським суспільством, відповідно, як створення, відправлення, отримання та обробку повідомлень, які мають важливий вплив на політику в цілому і на політичну свідомість та політичну поведінку зокрема. Водночас слід підкреслити, що новітні інформаційно-

комунікаційні технології змінили традиційну комунікацію: на зміну односторонній комунікації поступово приходять трансакційна комунікація.

На думку американських вчених Д. Брайанта та С. Томпсона, інтерактивність (трансакціонізм) характеризується як "зміна ролей - перехід до міжособистісних комуникативних відносин, в яких кожна сторона може поперемінно виступати в ролі відправника, одержувача або передавача інформації" [8, с. 395-396]. Поява моделі Сент-Шрама ознаменувала відхід від спрощеної лінійної інтерпретації політико-комунікаційних процесів до моделі, яка наголошує на обміні інформацією між комуникаторами, які взаємодіють один з одним у процесі передачі та отримання повідомлень. Ця циклічна модель представляє комунікацію як інтерактивний та інтерпретаційний процес, в якому комуникатори надсилають та отримують повідомлення майже одночасно [8, с. 26-27]. Починаючи з 90-х років ХХ століття, Інтернет став одним з найважливіших інструментів політичної комунікації, про що вже згадувалося раніше.

Довели це Д. Брайант і С. Томпсон. Науковці визначають інтерактивну інтернет-комунікацію як обмін повідомленнями в режимі реального часу, залежно від програмного забезпечення, шляхом передачі голосу, відео або тексту [8, с. 345]. Для характеристики інтерактивної інтернет-комунікації та діяльності в політичному дискурсі використовуються терміни "мережевий активізм" та "кіберактивізм" у позитивному сенсі. Сюди входить адвокаційна та організаційна діяльність зі збору людей, коштів, створення спільнот та лобювання з використанням електронних комунікаційних технологій, таких як соціальні мережі (Twitter, Facebook, YouTube тощо) та електронна пошта. Термін "слактивізм" використовується в політичному дискурсі в негативному значенні. Науковці зазначають, що цей термін набув поширення сьогодні, коли хочуть "применшити" роль електронних форм політичної участі, зневажливо охарактеризувати мережеву активність учасників інтерактивних форм спілкування [3]. Наприклад, в одному з блогів пропонується визначення цього терміну, яке містить елементи іронії: "Слактивізм або кліктивізм - це всім

відоме явище, коли замість того, щоб вийти на вулицю з плакатом, людина ставить свій "плюсик" під фотографією того ж плакату в соціальних мережах. Цікаво, якби з картки виборця списували 5 копійок, чи були б онлайн-петиції такими ж популярними?" [20].

Особливо важливими інтерактивними засобами комунікування влади і громадянське суспільство сьогодні - соціумні мережі, і їх номер постійно зростає, так послуги створюються, це комбінує інформацію від декількох подібних місць в той же час.

Кожен з цих діалогових інструментів має його власні особливості. Наприклад, блоги (від мережевого журналу, онлайн-журналу або щоденника подій") характеризують короткі входи сортував в зворотному хронологічному порядку і націлені в трибічних читачах, хто може публічно дебатовати з автором блогу. Мережеві форуми - засіб організації комунікації серед відвідувачів вебсайту, де специфічна тема - по суті тематичний guestbook, який дозволяє автономну комунікацію. Це заохочує серйозніші обговорення, оскільки це дає більше часу, щоб думати про відповідь. Кімнати чату - інструменти передачі в реальному часі, які користуються обміном текстовими повідомленнями. Експерти класифікують цю форму онлайн-комунікації згідно з різними критеріями для його використання. Використання чатів є ділив як зазначено нижче: all2all – групова комунікація (наприклад, IRC, Yahoo! Chat); p2p – персональні комунікації (наприклад, ICQ, Jabber, Skype, Yahoo! Messenger, AOL Instant Messenger), особисте спілкування; b2b - ділові комунікації: робота в групах; b2c - споживчі комунікації: підтримка клієнтів компанії на корпоративному сайті. Кожен вид чи група інтерактивного спілкування відрізняється специфікою впливу, але водночас має спільні риси, що характеризують загальну стратегію впливу на людей і суспільство. Отже, можна виділити основні сфери впливу інтерактивної комунікації на комунікацію влади та громадянського суспільства:

1. Спілкування через Інтернет-середовище формує принципово новий тип інтерактивного спілкування. Перераховані вище сучасні форми інтерактивного

спілкування дозволяють: - отримувати інформацію відповідно до потреб; - при необхідності виправити; - визначити сильні та слабкі сторони своїх політичних ідей і установок у дискусії.

2. Сучасні комунікаційні сервіси в Інтернеті, підвищуючи рівень віртуальної інтерактивності, фактично подібні до розмови двох людей, які спілкуються віч-на-віч у реальному світі. Саме тому вони індивідуалізують спілкування до такої міри, що можуть донести до кожної людини, незалежно від того, наскільки великою є аудиторія, ту інформацію, яка необхідна конкретному індивіду і на основі якої формується усвідомлення людиною світу в цілому.

3. Дослідники звертають увагу на зміни, які характеризують формування політичної свідомості народів світу в умовах становлення інформаційного суспільства: пріоритетними поступово стають креативність і розширена (глобальна) комунікація. На цьому наголошують П. Норріс та Р. Інглхарт у своїй праці "Космополітичні комунікації: Культурне розмаїття в глобалізованому світі" [16].

4. На думку науковців, сучасні комунікаційні послуги Інтернету фактично стають додатковим ресурсом для самореалізації. Поєднання інформаційних мереж на базі Інтернету, мобільного зв'язку та телекомунікацій сприяє виникненню інфосфери, яка має важливе значення для формування громадської думки. Американський дослідницький центр "Pew research" отримав наступні дані:

- для 36% користувачів соціальні мережі є "дуже важливими" або "досить важливими" для отримання політичних новин; - для 26% користувачів вони є "дуже важливими" або "досить важливими" при вирішенні важливих для них політичних питань;

- для 25% користувачів соціальні мережі є "дуже важливими" або "досить важливими" для обговорення політичних питань з іншими;

- для 25% користувачів "дуже важливо" або "досить важливо" використовувати соціальні мережі для пошуку інших людей, які поділяють їхні

погляди на важливі політичні питання [18]. Можна погодитися з думкою, що завдяки інтерактивності, яка розширює свої можливості при використанні нових технологій, фактично відбувається перегляд традиційного механізму комунікації. Інтерактивні комунікації передбачають більшу активність учасників комунікативного процесу у виборі інформації, її відповідності особистим смакам та уявленням, виборі місця і часу для ознайомлення з нею, пошуку фактів на її підтвердження чи спростування. Вищезгадане дослідження виявило, що для інтернет-користувачів велике значення має питання збігу чи розбіжності між власними поглядами та джерелами інформації, які вони використовують у спілкуванні. Більшість американців вважають за краще мати справу з нейтральними джерелами інформації. Тим не менш, близько чверті респондентів кажуть, що хотіли б отримувати новини з джерел, які збігаються з їхніми політичними поглядами. Парадоксально, але п'ята частина американців (18%) кажуть, що віддають перевагу джерелам інформації, які ставлять під сумнів їхні погляди, а не підкріплюють їх [18]. Інтернет надає набагато більше можливостей для пошуку контраргументів власній точці зору, ніж традиційні ЗМІ.

Зазвичай можливості використання Інтернету для комунікації між владою та громадянським суспільством обмежені державним устроєм конкретної країни; в країнах, де немає доступу до Інтернету або де політики не займаються комунікацією у віртуальному просторі (бідні країни, тоталітарні режими), про інтерактивну політику не може бути й мови, що відображає низький рівень політичної культури суспільства. Актуалізація комунікації між владою та громадянським суспільством здебільшого уявляється як процедури оцифрування державного процесу, впровадження на практиці "електронного уряду" та "електронної демократії", використання інтернет-технологій керівниками та службовцями всіх рівнів, підвищення комп'ютерної грамотності населення. Така діяльність вже давно і активно ведеться владою.

Прикладом може слугувати звіт ООН Global e-Government Survey 2012, в якому складено рейтинг ступеня розвитку електронного урядування в різних

країнах. Важливо, що в Україні, завдяки дешевизні мобільного зв'язку та інтернету, цей рейтинг досить високий, і в цілому вона випереджає багато європейських країн, хоча індекс людського розвитку досить низький порівняно з європейськими країнами. Загальний індекс розвитку електронного урядування в Україні становить 0,7182, в Європі - 0,7188, а в світі - 0,4882 (за рахунок країн без доступу до Інтернету). Індекс е-участі в Україні становить 0,6579, а в Європі - лише 0,3482 [99]. Ці дані свідчать про те, що розвиток е-демократії в Україні відбувається досить швидкими темпами і що вона може конкурувати з різними європейськими країнами в цьому питанні. Важливо також зазначити, що у звіті ООН наголошується на важливості співвіднесення території та населення в різних країнах, Україна, яка не має населення понад сто мільйонів осіб, не має таких же кількісних характеристик розвитку е-демократії, але не відстає за якісними показниками.

Потенціал комунікації між владою та громадянським суспільством за допомогою Інтернет-комунікації пояснюється: різноманітністю каналів впливу на користувача; моделюванням політичного діалогу; можливістю працювати в режимі онлайн; миттєвим доступом до величезної кількості повідомлень; взаємодією з адресатом інформації за допомогою реклами та агітації; можливістю електронного голосування та все більшим впровадженням Інтернету в сфері суспільства, пов'язані з владою. Модифікація політичної комунікації дозволила інтернет-аудиторії бути не просто спостерігачем комунікації між владою і громадянським суспільством, а й повноправним її учасником, що підвищує легітимність влади і сприяє зміцненню довіри між державою і суспільством. В Інтернеті як усталеному інституті змінюється традиційна структура смислового представлення інформації. Оскільки інформатизація та демократизація держави є нагальним політичним завданням, простір інтернет-комунікацій стає ареною вироблення консолідованої політичної позиції влади та суспільства. Комунікаційні можливості Інтернету дозволяють вести легітимний політичний дискурс між суспільством і владою.

Висновки до 3 розділу

У глобалізованому світі співпраця держави і суспільства перестала бути лише завданням національного рівня. Активну участь у цьому процесі беруть і міжнародні організації, які мають не лише сприяти зміцненню соціального діалогу в окремих державах, а й створювати умови для розвитку стабільних відносин між державами на основі спільних цінностей: захисту прав людини, верховенства право і демократія тощо.

У процесі глобалізації з'являється поняття «глобальне громадянське суспільство», яке використовується в західних і вітчизняних концепціях для визначення людських спільнот, об'єднаних спільними цінностями для вирішення спільних проблем людства. З цієї позиції національна держава залишається в минулому, влада здійснюється на рівні місцевих, регіональних центрів, у яких на передовій стоять впливові громадські рухи та громадянські об'єднання.

Прагнення до подолання просторових обмежень і національно-державних структур визначається ідеєю І. Канта про «універсальну громадянську державу». Його прихильниками є І. Валлерстайн, Х. Булл і Дж. Розенау, які прагнуть довести необхідність глобальної комунікації без втручання політичних акторів.

Сучасний підхід до громадянського суспільства дозволяє сформувані такі характеристики (за Робертом Патнемом). По-перше, громадяни беруть активну участь у суспільних справах і переслідують особисті інтереси. У цьому процесі забезпечуються рівні права та обов'язки всіх громадян. По-друге, структура суспільства складається з горизонтальних відносин взаємності та співпраці, а не вертикальних відносин ієрархічної влади та залежності, що означає, що лідери підзвітні громадянам. По-третє, це демонструє суспільну солідарність, довіру та толерантність, що дозволяє підтримувати опортунізм. По-четверте, існують добровільні об'єднання громадян (неурядові та неполітичні), які підвищують рівень демократії. Ієрархічна організація суспільного життя за таких умов

свідчить про відсутність громадянського суспільства: державні справи є компетенцією лідерів і політиків; корупція вважається нормою життя; порушення закону стає загальним правилом. У зв'язку з цим у середовищі глобального громадянського суспільства назріває тенденція громадянської непокори владі, яка проявляється у появі різноманітних антиглобалістичних громадських рухів.

Виявлено інтерактивність комунікаційних процесів влади та громадянського суспільства під впливом інформатизації соціуму. Перш за все, було помічено, що традиційна структура надання семантичної інформації змінюється в Інтернеті, як усталеному інституті. Оскільки інформатизація та демократизація держави є актуальним політичним завданням, комунікаційний Інтернет-простір стає ареною для формування консолідованої політичної позиції влади та суспільства, легітимізації політичного дискурсу суспільства з владою.

Кожен вид чи група інтерактивного спілкування відрізняється специфікою впливу, але водночас має спільні риси, що характеризують загальну стратегію впливу на людину та суспільство. Таким чином можна виділити основні сфери впливу інтерактивної комунікації на комунікацію влади та громадянського суспільства:

1. Інтернет-спілкування формує принципово новий тип інтерактивного спілкування. Сучасні форми інтерактивного спілкування дозволяють: отримувати інформацію відповідно до потреб; при необхідності відрегулювати; визначте сильні та слабкі сторони ваших політичних ідей і поглядів у дискусії.

2. Сучасні сервіси Інтернет-комунікації, які підвищують рівень віртуальної інтерактивності, фактично аналогічні розмові двох людей, які спілкуються віч-на-віч у реальному світі. Тому вони індивідуалізують спілкування настільки, наскільки можуть донести до кожної людини, якою б великою була аудиторія, ту інформацію, в якій конкретна людина відчуває потребу і на основі якої формується індивідуальне сприйняття світу. загалом формується.

3. Дослідники звертають увагу на зміни, характерні для формування політичної свідомості націй світу в умовах становлення інформаційного суспільства: поступово пріоритетними стають особливо креативність і розширена (глобальна) комунікація.

4. Сучасні сервіси підключення до Інтернету фактично стають додатковим джерелом самореалізації. Об'єднання інформаційних мереж на основі Інтернету, мобільного зв'язку, телекомунікацій сприяє виникненню важливої для формування громадської думки інфосфери.

Інтерактивні комунікації забезпечують більшу активність учасників комунікаційного процесу у виборі інформації, її відповідності особистим смакам і уявленням, виборі місця і часу для ознайомлення з нею, пошуку фактів, які її підтверджують або спростовують.

ВИСНОВКИ

Дискурс про природу, ціннісні принципи та парадокси відносин між владою та суспільством можна назвати одним із центральних в історії розвитку філософії, політології та соціології. Одним із найактивніших і найпродуктивніших регуляторів суспільних відносин була і залишається політика, центром якої, безперечно, є державна влада, яка характеризується тими механізмами, які дозволяють цілеспрямовано керувати суспільними процесами, мобілізуючи громадян як членів суспільства, які усвідомлюють свої взаємні права та обов'язки перед державою. Особливе місце в політичній діяльності займає комунікація влади та громадянського суспільства, яка є предметом нашого дослідження. В процесі виконання кваліфікаційної роботи:

- досліджено культурно-історичні витoki формування відносин влади та громадянського суспільства, які показали, що у ХХ ст. в період 60-х років. і сучасне розуміння цього поняття зазнало певних змін. По-перше, йдеться про появу такого способу спілкування між державою та суспільством, який, починаючи з 60-х років ХХ століття, відповідав встановленій політиками формі, яка не містила ідеї громадянства. У зазначений період на Заході тільки починає зароджуватися думка про те, що державно-суспільна комунікація є двигуном організаційного двигуна держави. У цей період дослідники визначали комунікацію між владою та громадянським суспільством як процес створення комунікаційного продукту, який, з одного боку, сприяє динаміці відносин між політичними акторами та партіями, а з іншого – пов'язаний з динаміка відносин між політичними акторами та партіями. медіа, водночас особливої уваги в цій системі не приділялося громадськості.

По-друге, у 1970-х роках, незважаючи на появу перших ефективних лінійних каналів передачі інформації з політичних джерел через масову аудиторію, процес комунікації влади та громадянського суспільства розумівся

як досить обмежене представлення. політичні реалії та ключові проблеми, з якими стикаються уряди в будь-який момент часу.

По-третє, у період із середини 1980-х до початку 1990-х років комунікація влади та громадянського суспільства стала ототожнюватися з особливим середовищем для формування, поширення та функціонування значущої для суспільства інформації про діяльність держави. установи. яка спрямована на вплив на соціальні групи та окремих людей за допомогою складного набору засобів масової інформації. У зв'язку з цим починається нове розуміння ролі держави та суспільної комунікації у формуванні та розвитку громадянського суспільства, пропагуються його цінності. Належне врядування визначається як врядування, яке балансує між раціональним і ефективним наданням державних послуг і справді відкритим і демократичним процесом.

По-четверте, на початку XXI ст. зміна напрямів діяльності органів державної влади прослідковується за рахунок можливих переваг політики спілкування з населенням. Постіндустріальна епоха призвела до появи нових форм і масштабів взаємодії влади та громадянського суспільства на початку XXI століття. Серед науковців починаються жваві дебати про те, чи далекі медіа від цінностей демократичного громадянства, чи сприяють всебічному діалогу з державними інституціями.

- розкривається специфіка інституціоналізації класичних форм правління та відносин громадянського суспільства.

Показано, що влада і громадянське суспільство постають як система соціальних інститутів. Найбільш загальний термін «соціальний інститут» виражає ідею організації та організації суспільного життя. Соціальні інститути (інститути) є каркасом суспільства і виникають в результаті процесу диференціації суспільства. Природа соціальних інститутів пов'язана з визначенням суспільства як цілого, «фабрики відтворення» соціальних відносин і зв'язків між людьми. Влада – це не те, чим володіють або набувають ізольовані суб'єкти. Влада — це «поле» відносин, у якому суб'єкти від самого початку розуміються як похідні продукти влади та як її агенти. Модерністські

риси влади погано розуміються, коли вони розглядаються як принципово негативні, тобто як привілейовані моделі соціального порядку, розташовані у найвищому центрі та забороняють дії тих, хто знаходиться нижче або на периферії.

У таких умовах спілкування є необхідною умовою соціальної взаємодії в суспільстві. Тільки за допомогою спілкування стає можливим існування і розвиток людських стосунків. З іншого боку, розвиток форм і видів спілкування призводить до якісних змін культури як у просторі, часі, так і в змісті. Водночас фундаментальною проблемою філософії комунікації є суперечливість поглядів учених на обставини, що забезпечують єдність суспільства. На прикладі України можна спостерігати процеси інституціоналізації комунікації між владою та громадянським суспільством після легалізації різних форм комунікації в правовому полі.

- окреслено появу некласичних форм комунікації влади та громадянського суспільства.

Вказано, що некласична концепція соціальних комунікацій базується на когнітивній моделі суб'єктивно-об'єктивних відносин щодо суб'єкта. Феноменологічна за своїми джерелами методологія виділяє сферу взаємодії як особливий онтологічний об'єкт. Інтегруюча сила соціальної солідарності постає як альтернатива системній інтеграції, заснованій на грошах і владі. Солідарність є основою єдності людини в моральному дискурсі, комунікативній спільноті та є основою формування ідентичності особистості шляхом розпізнавання архетипів у її поведінці та свідомості. З появою некласичної філософської парадигми у сфері комунікації влади та громадянського суспільства відбулися кардинальні зміни. По-перше, у зв'язку з емансипацією і включенням усіх без винятку суб'єктів у сферу суспільних відносин на основі егалітаризму, суспільство втрачає елітарний статус і стає масовим. По-друге, враховуючи те, що політична комунікація передбачає управління на основі впливу, процес політичного управління набуває форми управління масами. По-третє, відкриття масової психології створює потужні

можливості маніпулятивного впливу на суспільство та соціальні процеси. У контексті сучасної реальності комунікація влади та громадянського суспільства, виступаючи методом, засобом трансляції буття та політичної культури, у свою чергу може стати основою демократизації взаємодії держави та громадянського суспільства;

- досліджено соціокультурні виміри взаємодії влади та суспільства в умовах глобалізації.

Зазначено, що у глобалізованому світі співпраця держави та громадськості перестала бути виключно завданням національного рівня. До цього процесу активно долучаються й міжнародні організації, що повинні не тільки сприяти посиленню соціального діалогу в окремих державах, а й давати змогу розбудувати стабільні відносини між державами на єдиних ціннісних засадах: захисті прав людини, верховенстві права та демократії тощо.

У процесі глобалізації виникає поняття «глобальне громадянське суспільство», що вживається в західних та вітчизняних концепціях для визначення спільнот людей, які об'єднуються завдяки загальним цінностям з метою вирішення загальних проблем людства. З цієї позиції національна держава залишається у минулому, влада реалізується на рівні локальних, регіональних центрів, в котрих на першому плані знаходяться впливові соціальні рухи та громадянські асоціації.

Вказано на прагнення подолати просторові обмеження та національно-державні рамки, визначені ідеєю про «всесвітній громадянський стан» та необхідність глобальної комунікації, вільної від втручання політичних суб'єктів.

Зазначено, що у самому глобальному громадянському суспільстві назріває тенденція до громадянської непокори владі, що виявляється у виникненні різних громадських рухах антиглобалістичного спрямування.

- виявлено інтерактивність комунікаційних процесів влади та громадянського суспільства під впливом інформатизації суспільства.

Виявлено інтерактивність комунікаційних процесів влади та громадянського суспільства під впливом інформатизації суспільства. Перш за все, було помічено, що традиційна структура надання семантичної інформації змінюється в Інтернеті як усталеному інституті. Оскільки інформатизація та демократизація держави є актуальним політичним завданням, комунікаційний інтернет-простір стає ареною для формування політичної позиції консолідованої влади та суспільства, легітимізації політичного дискурсу суспільства з владою.

Кожен вид чи група інтерактивного спілкування відрізняється специфікою впливу, але водночас вони мають спільні риси, що характеризують загальну стратегію впливу на людину та суспільство. Таким чином можна виділити основні сфери впливу інтерактивної комунікації на комунікацію державних інституцій та громадянського суспільства:

1. Інтернет-спілкування формує принципово новий тип інтерактивного спілкування. Сучасні форми інтерактивного спілкування дозволяють: отримувати інформацію відповідно до потреб; при необхідності відрегулювати; визначте сильні та слабкі сторони ваших політичних ідей і поглядів у дискусії.

2. Сучасні сервіси Інтернет-комунікації, які підвищують рівень віртуальної інтерактивності, фактично аналогічні розмові двох людей, які спілкуються віч-на-віч у реальному світі. Тому вони індивідуалізують спілкування настільки, наскільки можуть донести до кожної людини, якою б великою була аудиторія, ту інформацію, в якій конкретна людина відчуває потребу і на основі якої формується індивідуальне сприйняття світу. загалом формується.

3. Дослідники звертають увагу на зміни, характерні для формування політичної свідомості націй світу в умовах становлення інформаційного суспільства: поступово пріоритетними стають особливо креативність і розширена (глобальна) комунікація.

4. Сучасні сервіси підключення до Інтернету фактично стають додатковим джерелом самореалізації. Об'єднання інформаційних мереж на

основі Інтернету, мобільного зв'язку, телекомунікацій сприяє виникненню важливої для формування громадської думки інфосфери.

Інтерактивне спілкування забезпечує більшу активність учасників комунікаційного процесу у виборі інформації, її відповідності особистим смакам і уявленням, виборі місця і часу для ознайомлення з нею, пошуку фактів, які її підтверджують або спростовують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Callahan, K. Citizen participation: models and methods. *Journal of Public Administration*. 2007. № 30. pp. 1179–1196.
2. Christensen, H. S. Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means? *First Monday*. 2011. Vol. 16, 2. URL: <http://goo.gl/8o4PFR>
3. Colombel, Jeannette. «La volonté de savoir». Michel Foucault. sous la direction de Colombel Jeannette. Odile Jacob. 1994. pp. 169-192.
4. Dance F. Selective Refl ections: Contributions of Soviet/Russian Scholars to Human Communications Theory in the Twentieth Century. URL: http://russcomm.ru/eng/rca_biblio/d/dance02_eng.shtml
5. Eberly D. *The Rise of Global Civil Society: Building Communities and Nations from the Bottom Up*. Don Eberly. NY.: Encounter Books, 2008. 300 p.
6. Eikenberry A. M. Philanthropy, voluntary association and governance beyond the state: giving circles and challenges for democracy. *Administration&Society*. 2007. Vol. 39, №. 7. pp. 857–882.
7. Foucault M. *Surveiller et punir, naissance de la prison*. Paris: Gallimard, 1975. 180 p.
8. *Fundamentals of Media Effects*. Jennings Bryant. Susan Thompson. Bruce W. Finklea Waveland Press, 2013. 410p.
9. Global e-Government Survey 2012. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2012-Survey/unpan048065.pdf>
10. Habermas J. *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, Massachusetts, 2001. 317.
11. Huntington, S. P. *The Third Wave: The Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.
12. Kelly, Liz. *Violence against women and children. A new look at police activity, its innovativeness and professionalism: A Handbook*. Lviv: Astrolabe, 2011. 176 p.

13. Koller, Peter, and Christian Hiebaum, eds. Jürgen Habermas: faktizität und geltung. Vol. 62. Walter de Gruyter GmbH & Co KG. 2016.
14. Lichtenberg J. Foundations and limits of the freedom of the press. Democracy and the mass media Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1990. pp. 102–135.
15. Luhmann, Niklas, and Niklas Luhmann. "Die Unwahrscheinlichkeit der Kommunikation." Soziologische Aufklärung 3: Soziales System, Gesellschaft, Organisation. 1981. pp. 25-34.
16. Norris, P. Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.
17. Political activities on the Internet: Slacktivism or political participation by other means? First Monday. Vol. 16, 2. URL: <http://goo.gl/8o4PFR>
18. Rainie, L., Smith, A. Politics on Social Networking Sites. Pew Research Center, 4 September. 2012. URL: <http://goo.gl/b28ADT>
19. Segbers K. Civil society in a globalizing world. The role of civil society organizations in China and Germany. March13-15. 2009. P. 3–7.
20. Sincerely mine 2012. Tani-flint.blogspot.u. URL: <http://goo.gl/k2YGGs>
21. Skelcher Ch. Improving the quality of local public services. The Service Industries Journal, October. 1992. Vol. 12, №. 4. pp. 463-477.
22. Swanson D. L. About this issue. Political Communication. 1999. № 16 (3). pp. 203–207.
23. The Role and Structure of Civil Society Organizations in National and Global Governance Evolution and outlook between now and 2030. Fabrice DESSE. 2012. 71 p.
24. Toffler E. Metamorphosis of power: knowledge, wealth and power at the threshold of the XXI century. Publishing House "AS", 2008. 669 p.
25. Uwem Essia. Afzal Yearoo. Strengthening civil society organizations government partnership in Nigeria. International NGO Journal. 2009. Vol. 4 (9). pp. 368–374.

26. Weber M. basic Sociological Terms. Economy and Society. G. Roth and C. Wittich. Berkeley, University of California press. P. 3-62
27. World Health Organization. Millennium development goals. No. SEA-HSD-271. WHO Regional Office for South-East Asia, 2004.
28. Арендт Х. Джерела тоталітаризму К. : Дух і літера. 2005. 540 с.
29. Аристотель. Риторика. Поетика / Аристотель. Л. : Лабиринт, 2000. – 221 с.
30. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
31. Бебик В. М. Глобальне інформаційне суспільство: поняття, структура, комунікації. Інформація і право. 2011. № 1 (1). С. 41–49.
32. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія. Київ, 2015.
33. Буряк В. В. Глобальне громадянське суспільство та мережеві революції. Сімферополь: ДИАЙПИ, 2011. 152с.
34. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство. Львів : Літопис, 2000. 319 с.
35. Ганжуров Ю. Політична комунікація. Лоза і корінь діалогової моделі. Віче. 2004. № 4 (5). С. 8-10.
36. Гнатюк О. Л. ВІЗ як комунікаційний процес: можливості дослідження в теорії комунікації в епоху "галактики Маклюена". Філософія людини: сучасні комунікативні практики та освіта. Х.: Изд-во ХГА, 2010. 430 с.
37. Дротянко Л. Г. Інформаційний простір і діалог культур в інтер'єрі ХХІ століття. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. 2011. Вип. 1 (13). С. 5-8. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.13.8312>
38. Костіна О. В. Онтологія комунікації: дис. ... д-ра філос. наук. 2005. 310 с.
39. Курбан О. В. Соціальна комунікація в системі сучасного наукового знання. Інформаційне суспільство. 2009. Вип. 10. С. 64-66.

40. Локк, Дж. Два трактати про правління. Режим доступу: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html> (2020).
41. Орденов С. С. Медіалізація суспільної правосвідомості в інформаційну добу. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. 2017. Вип. 2 (26). С. 59-66. DOI: <https://doi.org/10.18372/2412-2157.26.12702>
42. Основи впливу ЗМІ. Пер. з англ. В. Кулеба, Я. Лебеденко. Л.: Видавничий дім Вільяме. Шварценберг, Р.-Ж. 1992.
43. Пода, Т. А. Філософія владних відносин в епоху постмодерну. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. Збірник наукових праць. 2012. Вип. 1 (15). С. 25-29.
44. Почепцов Г. Г. Соціальні комунікації і нові комунікативні технології. Комунікація. 2010. № 1. С. 19–26.
45. Публічна політика та суспільні зміни в Україні в контексті євроінтеграції : монографія / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович, О. Г. Пухкал та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ : НАДУ, 2017. 248 с.
46. Рейтерович І. В. Особливості предметного поля government relations. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 1. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1372> (дата звернення: 02.12.2023). DOI: 10.32702/2307-2156-2019.1.27
47. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. Світ соціальних комунікацій. 2011. Т. 1. С. 7–11.
48. Романенко Є. Комунікація як необхідна складова розвитку сучасного суспільства. Демократичне врядування : науковий вісник. 2012. Вип. 9. URL: <http://www.lvivacademy.com/visnik9/fail/Romanenko.pdf> (02.12.2023).
49. Сорокін П. А. Система соціології : в 2 т. Пг. : Вид-во Тов. "Кол", Т. 1. Соціальна аналітика : Вчення про устрій найпростішого (родового соціального явища). 1989. 360 с.

50. України, Закон. «Про доступ до публічної інформації». Зі змінами та доповненнями) від 13. 2011, 2939-17.

51. України, Указ Президента. «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Режим доступу: www.rada.gov.ua(2005).

52. Фуко М. Воля до істини: по той бік знання, влади і сексуальності. К. : Касталь, 1996. 448 с

53. Фуко М. Наглядати і карати. Народження в'язниці. К. : Ad marginem, 1999. 460 с.

54. Холод О. Соціальні комунікації як поняття в науковій галузі «соціальні комунікації». – URL: [http:// www Pop/all/soc - alh - komun - kas - jak - ponjatja - v - naukov - i - galuz - soc - aln - komun - kas . html](http://www.Pop/all/soc - alh - komun - kas - jak - ponjatja - v - naukov - i - galuz - soc - aln - komun - kas . html)

55. Шаповалов В. Ф. Комунікація як глобальна проблема сучасного світу. Філософія і суспільство. 2010. № 4. С. 5–20.

56. Шварценберг Р.-Ж. Політична соціологія: в 3 ч. Ч. 1. Л.: ЛАУ, 1992.